

42
215 455

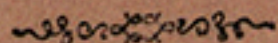
Милош Анђелић

**КАПЕТАН РАДИЧ
ПЕТРОВИЋ**

и

ПОКРШТЕНИЦА ЗОРКА.

Од Јоксима Новвића Оточанина.

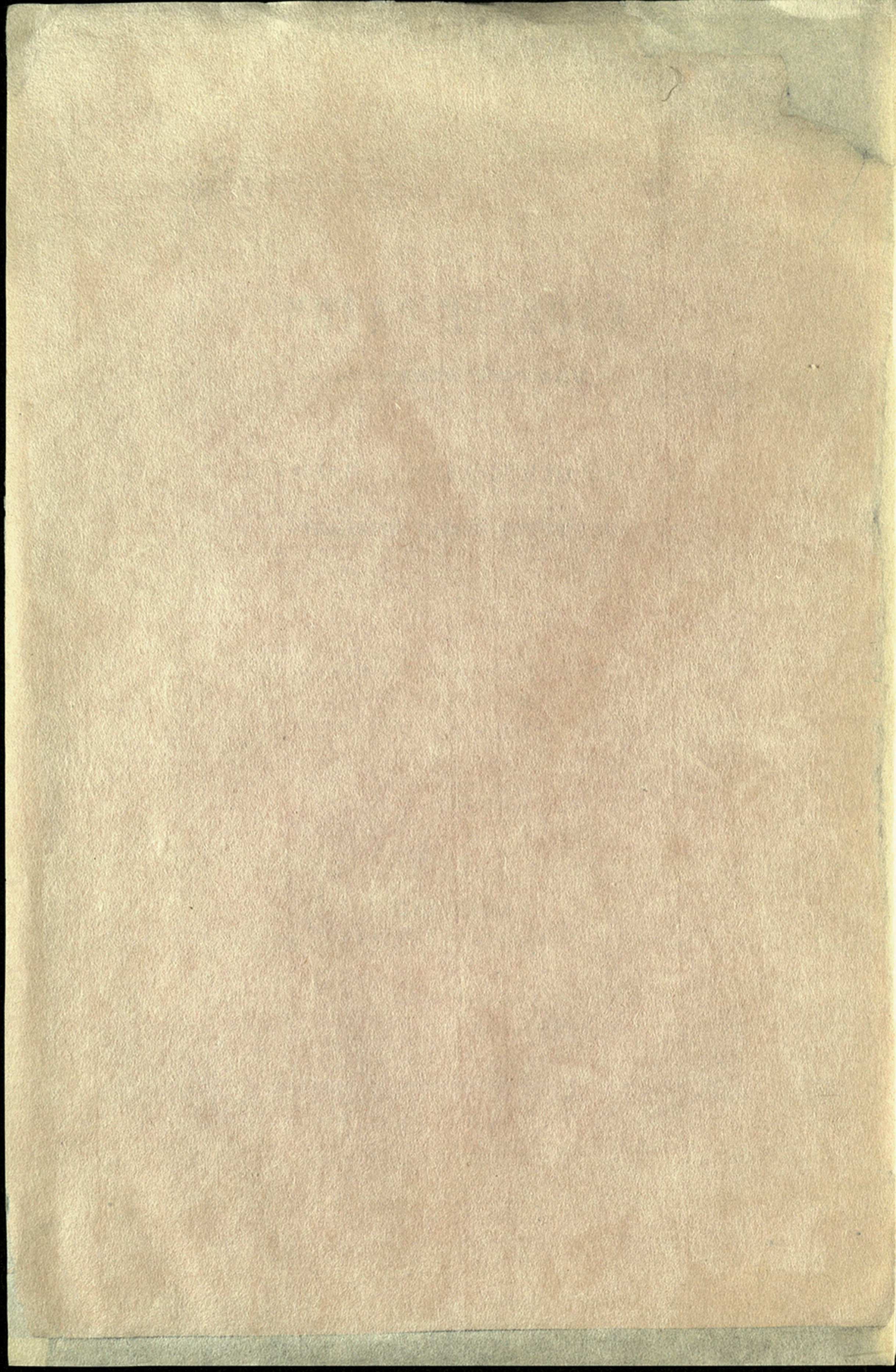
Са 40 дуката наградила и издала
„Матица Србска“.

4806
**БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРБСКЕ**

У НОВОМЕ САДУ.
Епископска печатња.
1866.

21

Р III 137

Р. Ср III 309.1

I

КАПЕТАН

РАДИЧ ПЕТРОВИЋ

И

ПОКРШТЕНИЦА ЗОРКА.

ИСТИНИТА ПРИПОВИЈЕТКА ОД Г. 1806.

ОД

Јоксима Новића Оточањина.

КАПЕТАН РАДИЧ ПЕТРОВИЋ

Са 40 дуката наградила и издала
„Матица Србска.“

ПОКРШТЕНИЦА ЗОРКА.

4806
БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРБСКЕ

У НОВОМ САДУ.

Еннеконска књигопечатња.

1866.

КАМЕНА

РАДНА ПЕТРОВНА

И

ПОКРШТЕНИЦА ЗОРКА

ИСТИНИТА ПРИНОСИТЕЛКА ОД 1808

ОД

Јосифа Новак Отобранин

Ср 40 дјела издана и издава
„Наша Срба“

МАТИЦЕ СРПСКЕ
БЕЛГРАД
1808

У НОВОМ СРЦУ

ИЗДАВАЧКА КНИЖАРНИЦА

1808

На крају... у Србији... село Јаново...

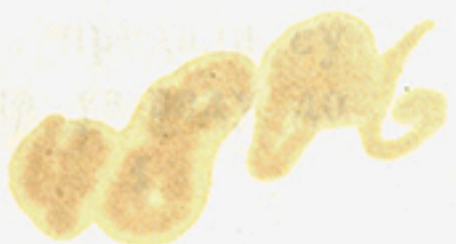
КАПЕТАН РАДИЧ ПЕТРОВИЋ

...у Србији... у крају је...

ПОКРШТЕНИЦА ЗОРКА.

Када се... Турцима... дошло је на Србије...

Када се... Србије... Турцима...

КАТЕТАН РАДЧА ПЕТРОВИЧ

II

ПОРЪШТЕНИЦА ЗОРНА

На измаку Подлужја у Сријему на Сави има село Јаково према Остружници. То је село малено, и не знам има ли и сад у њему преко сто домова, а населило се највише из Остружнице, Пећана и из Жељезника из Србије. То велим само зато, јер су род, кумови и пријатељи са оностраним Србима, а онако се не памти почетка томе селу, као ни другим селима око њега, јер је Сријем био од заманде Србска земља, што показују градови у Купинову, у Беркасову, у Сланкамену и манастир Крушедол. У касни је доба, од педесет година амо, насељавалису се онуд и наши Срби Личани. У томе су селу сами православни, као што су и у читавом Подлужју. По Кочовој крајини, кад се Ћесар са Турцима опет помирио због буне Францеске, дошло је из Србије из села Остружнице више главних људи и јунака у Јаково, што су ратовали на Турке уз ђенерала Лаудана. Тако је прешао и Радич Петровић из Србије у Сријем са своја три сина, Милованом и Јованом и Мијаилом, који су већ велики били. Тај се Радич у томе Турскоме рату тако јуначки показао тукући Турке, да је постао Ћесарски капетан и добио од Ћесара Угарско племство.

Кад се као капетан из Србије преселио и уклонио од Турака, а није знао Њемачки ни читати ни писати, ни Србски му није баш ишло од руке што му је требало као Ћесарском капетану у војсци, те га Нијемци нису могли требовати код своје војске осим земље Турске, а да им онаки јаки човјек неједе плату у непослици, предали су му били међу — Кордон — на Сави од Земуна уз воду до

Бољевачког и Прогарског Камаришта, те је ту старјешовао оним ћесарским стражама крај Саве и чувао Бесарију од Турака.

Синови су му знали и читати и писати и Србски и Њемачки, и оба су му старија постали били код Варадинаца кадети и касније барјактари — официри —; а најмлађи је Мијаило још ишао у велику Њемачку школу у Винковцима као официрски син.

Радич је вјерно стражио на Сави, обилазећи сваки дан своје војнике по чардацима, и заиста се није нигдје усудио Турчин на међи коме шта учинити криво, јер се капетан Радич није с њима шалио, нити им је кроз прсте гледао, као што би то може бити гдјекоји Нијемац радио одбијајући Турцима много на дару, као да не знаду боље. Радич је знао које Турчин, пак је с њим и поступао Турски.

То је све трајало до 1804-те године. У то је вријеме дошао један баталион Варадинаца дома с војске, те су млађи официри редом бивали Кордонције или на Сави на страни као поглавице. Неки Глигорије Ранковић, родом из Угриноваца у Сријему, бјеше поручик — оберлајтнант — у Добановцима, и дошао је у Јаково као кордонција баш у оно вријеме кад је букнула буна у Србији на дахије Биоградске.

Карађорђије је био некад друг Радичев и био је у његовој кумпанији штрајмештер. Он је знао за свога капетана Радича, да је у Јакову у ћесарској пензији, јер је за времена Мустајпашина, почем су Нијемци опет повратили Србију Турцима, често долазио на Остружничку скелу, догонећи чопорове свиња и говеда и тргујући са ћесаријом, пак се виђао и састајао са капетаном Радичом. Да су се врло пазили и држали вјеру један у другоме, као прави србски јунаци, почитовалису и показалису обоица пред цијелим свијетом.

У оно је вријеме најглавнија и најспремнија кућа била у Јакову некога Кузмана Грковића. Отац му је био по некад у Остружници, и прешао је због Турскога насиља у Јаково још за времена нашег митрополита Ненадовића, а он је по отцу остао нејак ђачић још у школи у манастиру Фенеку; што је на по сата до Јакова, те је осм-

ротио, и оставивши школу као велики већ псалтирац ожени се и живио је као и други крајишник, само му је дом био најчеститији у целом околишту, и тамо су обично свраћале и пребивале власти црквене и војничке, кад их је каква служба позивала у село. У тој је кући становао обично и кордонција или кордонски официр по недјељу дана засебице, коме се није свидјело пребивати у гостионици. Ту је пребивао и Глигорије Ранковић.

Једаред дошавши испред подне с кордона Ранковић каже потајно своме домаћину Кузману Грковићу; „Кузмо! знаш ли наопако шта је ново? Отишао ноћас капетан Радич у Турску оставивши овдје и ћесарску пензију, и своју породицу и стање и имање. Ето сад ми се јавио на унци у Зидини. Знаш, да сам се чисто обнезнанио, кад сам га видјео са Србијанцима помијешана. Сад одмах морам јавити регементи у Митровицу. Све је поздравио и пуковника — обрштера —, а и тебе баш поименце, Кузмо, и твоју Јованку и стару попадију, и све.“ Кузман се на то насмија, и рече Ранковичу: „А знаш ли ти, господине, шта је још ново? Ја сам ноћас одвезао старог капетана Радича на Саву, јер ми рече, да и он има кордонска посла, пак кад смо дошли на Ненадов Брод, а он ми рече, да зауставим мало коње, пак онда куцну налицом својом трипут у жбице, и не постаја што би човјек прочитао два — три оченаша, али оностранска ораница са пет — шест оружани Остружничана, међу њима и протопол Марко, стиже к нама под обалу, и поискакаше Србијанци до једнога из оранице и приђоше к нашим колима. Онда и ми поскакасмо с кола те се ту изљубисмо и здрависмо, пак капетан пољуби мене у чело, и рече ми да се дома вратим, а он оде Бога молећи да брани своју постојбину од Турака.“

Кад то чу Ранковић, он се зачуди и рече му: „Мучи, Кузмо, то неказуј никоме, ако су ти мила читава леђа; знаш ли болан, да би мртву шибу трчао само зато, што си га возио, акамоли што си се помијешао са Србијанцима, а знаш, да је контумац дигнут сад на четрдесет дана; ко зна шта би од тебе било, може бити, те би ти Нијемци вато и главу узети могли.“

„Та већ“ рече Кузман „ја знам коме казујем, а нисам луд, да се сам издајем без невоље, и ако нисам нимало крив, што сам капетана повезао, као и досад сто пута, и што сам се ондје са својим знанцима и пријатељима састао. Јер шта је мени до контумаца, кад ја видим и знам, да је све здраво, и да се за кугу нигдје не чује.“

На то му Ранковић опет рече: „Е мој Кузмо, да је све право, као што би требало да је, било би до неба. Зар ти не знаш, да нам дође и заповијест од регемента, да се ни зашто више не дају наши новци у Србију, ни за свиње ни за говеда и ни зашто, да се ћесарски новци не развуку, те нам их може најзад и овдје мало бити. Сад се не може купити за новце чопор свиња или целеп волова, већ га мора онај трговац из Србије поклонити нашем трговцу, почем су се они најприје погодили и договорили, пак му онда наш трговац ноћу шаље новце кријући и тајно, да зато наше власти не дознаду. Е сад да не пукне од муке поштен човјек, кад се тако ради, и наочиглед власт сама себи лаже; јер ко је видјео, да се из туђе земље примају на поклон чопорови свиња и целепи волова? А шта нам ваља мислити, кад знамо, да Њемачка не може без те трговине опстати, и не знам кад би се омрсиле и како би се мастиле Бечлије, кад би се чекало по нашој уредби, да нам свиње и говеда на поклон превозе из Србије? Пуцале би им се усне јамачно од сухотиње.“

„Знам“ рече Кузман „и видјео сам како се новци ноћу предају на Сави. И сам сам неколико кеса добио од земунског пивара Хадије и од Косте Добановчанина, те сам их као аманет носио на Саву и предавао Цукићу и Карамарковићу. А ево и сад су у мене још Караматини новци, да их предам Милану Рудничанину или Топаловићу, но не могу никако да их подесим на скели, да им докажем, да ми који ноћу изађе на састанак, да му додам новце. Ја сам нешто мало начуо, али нисам баш тако очито знао за ту кубуру до сад, а и не пачам се у свашто, да дознајем, јер сам слушао од једног Херака, кад сам био на Соколу уз Кочову крајину, гђе нашем Јоксиму Јабучанину рече; „чувај се, сваштазнанче, да ти се не амбише глава нуна празнине, што ти не да језику мира, а језик га не

да опет теби.““ То је било прије петнајест шеснајест година, али сам добро упамтио, и држим то баш за праву и лијену истину, те се по томе и владам.“

Тако се они разговараху, ал ето ти им пивара земунског Константина Хадије са неким земунцем Милошем Урошевићем. Почем се по обичају здравише, рече Ранковић: „да вам не сметам разговору, ја одлазим и велик вам с Богом остајте!“ Но пивар му прихвати ријеч и ставши предањ рече му: „не сметаш ти, господине, нама ништа, и наопако би било, кад би још и од тебе зазирали у праведну послу, што се тиче наше браће оностраниких Срба.“ Али Ранковић отиде, јер је помишљао, да ће бити јамачно и тајни разговора и посла, пак ако би после по несрећи нешто пошло по неруци, могли би људи и на њега зажалити права здрава, што би му било за муку, почем не бјаше ни налик на издајицу.

Кад Ранковић и на силу отиде, онда рече Кузман земунцима: „Ранковић је добар Србин и поуздан. Он неће кварити права посла.“ — „Знам ја њега, рече Хадија пивар „та он је друговао са мојим јолдом Илијом Новићем, што је сад капетан у Оточкој Крајини, и са мном се добро знаде; не бих ја од њега ништа тајио —, а Бог ме ће нам сад требовати. Инди, Кузмо, да ти сад кажем, шта смо дошли до тебе. Ваља од Дунава до на Саву амо довести два повелика топа и уз њих сву оправу, исто — барут и ђулета и картаче. У тебе је подвоз мали и слабачак, као у јединца човјека, а треба ће нам око десетак добрих кола, да се може што и натоварити и подаље понијети и сигурно одбацити. Но сад увардај, и казаћеш нам, може ли што бити брзо, јер такове ствари нису за стајање, ни да се поскитају, те да их гледи много очију.“

Кузман му вјерно говораше: „Ти мене, брате, добро разумљујеш, а и ја се осјећам, да нити су те ствари за свачије очи, нити је тај посао, да се по сунцу за дана ради, зато ћу се постарати још да данас нађем десетину поузданих кола у нашем околишту. А ви, браћо, као моји обични гости и трговци, што сте сваки час на скели, причекајте ме до мале ручанице, а може бити те ћу и раније

доћи дома; само ми кажите, куд ће кола ићи и кад им ваља бити на рочишту?"

Они му казаше, да ако може бити, да још оно вече дођу код шуме Драже на крстопуће измеђ Карловчића и Петровчића, гђе ће се те ствари тако претоварити, почем су већ на Прокопљевића стану, а ту ће се и од њих двојице ма који наћи, што ће те ствари до Саве пропратити и тамо их предати браћи Србијанцима, те се по томе не ће ни они обадва ту моћи дуго бавити, већ ће га ма који од њих дочекати, да учини договор са Ранковићем због страже на Сави.

Тако се Кузман одмах крену и отиде у Бољевце. Ту имаде поузданих људи и више кола него у малом Јакову, те тако и састави у Бољевцима осморо кола, а у Прогарима нађе двоја и у Јакову двоја. Јошт је помишљао, да зар ако баш узатребају и још која, моћи ће наћи помоћи и у Петровчићу код Прокопљевића и код Вукасовића. Кад је све тако наредио и напутио био камо треба поћи и у које доба, онда се врати дома, и ту код своје куће још застаде пивара Хадију гђе се са Ранковићем договараше.

Оба га упиташе: „еда што? Кузмо!“ Он им вјерно казиваше, како је кренуо најбоља кола и напутио „и ако устреба“ рече „даће Јовичић и Јабучанин и волујска кола под велики терет, што одрже по 8—10 крста шенице.“ Онда му рече пивар: „Кузмо! а ти се сад, брајко, спреми пак ћеш на својим таљигама вечерас возити Ранковића, и понеси собом оне новце, ако тамо ноћас подесиш кога поуздана, да теслимиш Милану Обреновићу у Брусницу, тако те је поздравио Карамата. Пак сад, браћо, и ја идем Бога молећи у Земун, и ноћас још некамо и подаље, а ви радите, како вас Бог учи, аманет вам Божија вјера и правда.“

Потом се пивар опрости и отиде дома у Земун, а Ранковић се с Кузманом спреми, пак најприје и зараније мало прихватише се вечером и сједоше на таљиге те отидоше на Бољевачки вок, те ће обићи Преки пут и Камариште, пак ће се вратити истим путем крај Саве опет на Бољевачки вок. Тако су и учинили, и већ је био мрак у велике кад су се повратили и дошли чардаку на Бољевачком воку. Ту су мало и коње одморили, и причекали

доба, кад им се ваљаде даље кренути низа Саву, да на рочиште доспију, кад треба.

Отален се дигоше, пак крај Крајне међе минуше и дођоше на чардак Тамнаву. Ту им је било рочиште. Како таљиге дођоше к чардаку, таки се јави стража питајући: ко је. Ранковић јој одговори; и тако му сиђе каплар, да га дочека по војничком обичају. Ранковић га упита: „Је л' ти Миљко друштво једнако и сложено?“ Каплар му рече: „Није, господине, једнако, е има један иновјерац, а за слогу не знам сам шта бих рекао, док ми ти не кажеш, јер ми је момак онако пуно поуздан, те се могу ослонити на њега, ма да игра глава.“ Онда му Ранковић каза: како ће неке ствари доћи на колима, што ће ваљати одмах браћи Србијанцима предати, и то ваља да остане као нека тајна, и ако влада то некако пропушта и кроз прсте гледа. Кад је то разумјео каплар Миљко Иванковић, вртећи главом проговори Ранковићу: „Аја богме! оправиху ја њега сад одмах у патролу до Остружнице са још двојицом, те да ми донесу глас од онога каплара за јучерању ону ораницу, што су у њој побегли неки Турци крај наше обале возећи се, и што сам их ја ту узео под стражу и од чардака до чардака послао до Земуна.“

То му је одобрио Ранковић, и он таки оне оправи у патролу, у којијем не држаше потпуно вјере, и још му Ранковић заказа, да сам собом пође у патролу тамо назад до Крајне међе, да срете ту колесију, и да тамо дочека ону патролу од Камаришта, и да је врати натраг, пак онда да се поврати и сам. Кад тако наредише, онда се спусти Ранковић и Кузман, да мало прилегну и отпочину. Но нијесу ни поспали тврдо, а већ зачуо се бахат конски и топотање од кола по земљи. На то Ранковић гурну до себе Кузмана, те се подигоше оба на ноге, и Ранковић отиде сам мало уза Саву на сусрет томе карвану. Али није ни сто реди корачио, а већ му наиђе Милош из Земуна у коб, те се састаше и повратише се назад на Тамнаву, а за њима вас карван од 14 добријех кола пристајаше тихо и мирно, како се само може помислити.

Како сва кола поиздолазише те и на број изађоше, онда Милош сиђе под обалу и три пута кресну и три пута

се накашља. Иста три знака дадоше и Србијанци с оне стране на ушћу Тамнавском, и не постоја врло мало, а стигоше из Србије на оностранску обалу три велике оранице пуне Србијанаца, који одмах поискакаше из оранице на бријег и дођоше чардаку. Ту се браћа видјеше и познадоше. Из Србије је био прешао капетан Радич са протом Матом Ненадовићем, што му пред отом погину отац оборкнез Алекса из Бранковине пријеварно од Турске засједе, премда је јуначки главу замијенио своју.

Сви се капетану Радичу обрадоваше, особито Ранковић и Кузман Грковић, а зачудише се још и већма, кад дознадоше по ријечима, да је он те ствари с Милошем Урошевићем и са пиваром Костом Хадијом још поодавно уговорио, и за ову ноћ и баш ту према Палежу одредио рок и рочиште, да се донесу и да их он прими. Како су договорно и вјерно наредили, онако им је брзо и честито ишао посао, и напредовалису у свачему. Ту су се те ствари и лакше и потешке у часу пребациле с кола у дерегљу, што по Радичу и по Проту с оне стране дође, и очисти се обала и од кола и од људи, као да никад ништа ту и не бијаше, почем је Радич и друге ствари с Милошем уговорио и препоручио Ранковићу и Кузману Грковићу, да се и опет постарају, да тако све на вријеме до руке дође. Ту је Кузман наметнуо Караматине новце Спасоју Карамарковићу, да понесе Милану Обреновићу у Брусницу; те тако сретно одбавивши и те послове, разиђоше се као сретна и честита браћа.

Ранковић је путовао са Кузманом низа Саву на Орах, а одатле на Унку, гдје их је већ ухватио и дан, а ту их је срела патрола она тамнавска враћајући се од Остружнице. Ранковић упита фрајта за оне Турке, што су одозго бјежали од некога низа Саву у Земун. Фрајт му каже да су синоћ сви изгинули од Остружничана, да им се незна ни трага више. А кад Ранковић дође с Кузманом на чардак према селу Остружници, ту му каплар јави новину по дужности: да је синоћ путовала једна ораница са једно 10—12 Турака, но некако их запазише Србијанци, те одонуд тајно јурнушеи из ненада нападоше на Турке и прије их исјекоше, но што смо им могли отрчати у помоћ са

чардака, а било је и много Шумадијанаца око 20—30, ако их није било и више. Тако је каплар говорио по дужности пред својим момцима и пред Кузманом, а послје је казивао вјерно, како је протопоп Марко и капетан Вићо неколико друга прешао, како је казао да ће сјутра скела возити, но да поручимо латовима, да изађу на Саву порано. „Тако смо се разговарали пред Турцима, а на само нам рекоше Србијанци: да су то Шабачке крвопије ти Турци, што су тамо сиротињу рају кињили и мучили свакојако, пак су сад измакли, да утеку у Биоград, да се оданде бију са Србима; већ да треба те безвјернике и силице све изнад ушију јатаганом, да не чине пакости Хришћанству. „Е господине“, кажи ти мени, још рече каплар, „у коме Србину неби ускипјела крв, кад то чује, а зна, ко су му браћи Турци. Ја сам им повладио, те их све повезаше и одведоше преко Саве, гдје су их исјекли, и понабијали им главе на коље. Ал и да им ни сам повладио, они би то исто и силом урадили, почем не смијем пустити никога одонуд да иде у село прекорачивши контумац, и да тамо иште утецишта.“

Кад саслуша Ранковић каплара Јакова Илијћа, којино се и родио у Остружници, и рођак био протопопу Марку, онда му рече: „Мучи море, не говори никоме ништа, како је било, већ онако, како је по нас боље и како власт хоће, да се не ломимо са којекаквим изговорима и да не разбијамо главе Бечу, што нам тако иде на руку, да боље бити неможе, јер све пропушта и даје, али само ваља разборито и паметно да бива, пак смо сви чисти од најмањег до највећег. А на празно нека душмани нагађају, и нека се по вољи изландају, али јамачно нити ће изландати шта језиком, ни изклимати главом.“

Тако разумљиваше старији млађег, да му немогаше млађи ништа разрећи, но само га слушаше. Све је било мудро и договорно и сретно и напредно. Као што је Ранковић био, сви су онаки били и други Срби официри Сријемци и Банаћани, а и ћесарија је вољела, да се Турци сплету у домаће ратове у оно доба, кад су они једини пријатељовали конзулу Бонапарту и Французима — те се по тој политици гледало кроз прсте Србијанцима, и доби-

јали су помоћи из Ћесарије у свачему, а и свијету није нико кратио, да прелази преко Саве, и да Србијанце обучава, како ваља оружијем владати и војевати, и подносити се на правоме мејдану, кад се војске ударе, и кад се дијели земља бојем и јунаштвом.

На врху Ваљевске Посавине у Палежу на Колубари као у касаби — варошици — било је и Турака, и била је ту једна џамија, а уз њу је био и Хоџа по имену Мурат, те су ту турковали као у по Анадола. Али кад се Срби дигоше на оружје, те побише и растјераше Турке, што су се хтјели да се одомаће по селима и по малим варошицама, пак ред дође и на Палеж, те и на њега удари Јаков Ненадовић и синовац му Прото, и побише све Турке до једнога: само остаде хоџа Мурат, који је и отприје био пријатељ Србима, а сад се покрстио, и Јаков му као крштени кум надјенуо име Миленко и своје му презиме поклонио, те се и писао Миленко Ненадовић. Тај је човјек био Србима од велике користи. Он им је тумачио књиге, што су србске страже хватале, те су по томе дознавали Србијанци, шта Турци смјерају. Он им је писао измишљене Турске фермане, те су се као султанова воља чатили по земљи, да се дахије и силеције бију, и сам падиша да пристаје уз Србадију, те по томе се и они Турци прикупише у Српске логоре, као султанови људи, што су се поразбјегавали били од страха дахијскога.

Тај је покрштени хоџа, а прави Србин Миленко Ненадовић, за ту буну на Турке мени овако приповједио:

„До Кочове крајине, или Лауданова рата, живили су Срби с Турцима кад како, и лијепо а и ружно, еле се могло некако животарити, и по невољи слагалисмо се. Срби се прибојавали кадија и муселима, а Турци се плашили од хајдука и од пизме и од освете, пак се кубурило, и није било, да се рече: неможе бити црње.“

„По великоме рату и почем Ћесар напусти Србију и по земљи градове, кад дође Хаџи-Мустај-паша, било је по народ још боље, јер није смјео Турчин рајетина попријеко ни погледати, а немоли му што зло рећи и злоставити га. Тај је везир давио по читаву поворку — 10—15 — Турака за једнога Србина. Под његовом управом живиле

су добро и спахије и раја, а за читлуке и за јарамазе нико није ни мислио. То јаничарима није ишло у рачун никако, јер од паше нису смјели крочити у село, акамоли набахивати на спахије, да их глобе, те да живе мукте. Јаничари су као војници довијека под везиревом руком били по градовима и по већим варошима, и по томе им је била власт у рукама, ако се или сложе с везиром, или се дигну на њега, те га надјачају и уклоне себи с пута, да им не смета као поглавица. Кад се нису могли никако сложити са пашом, и кад су видјели да се мораду или селити из Србије и тражити себи згоднијег везира, који ће им повољити и допустити, да се поскитају по народу и да смију ударати на спахије, те живјети мукте и обогатити се, или да баш мораду заратити на султанова већила у граду, освојити га и овладати се, ма било и по његову главу, — онда су ударили на свога старијега и надвладали су га и уморили, те тако постали господари над свом Србијом. Цар им се није могао осветити за свога доброга и поштенога већила Мустај-пашу, јер је знао да му није вајде дизати Турке на Турке — Османлије на Османлије као што су онда били Јањичари по Србији — већ је по својим Турцима спахијама поручио Србима да се дигну на оружје, и покају свога честитог везира. Чувши зато Јањичари договоре се, да предупреду и цара свога и спахије и Србијанце, те да се на њих никако и не дигну, пак су с тога заишли били по земљи, и бирали бсље и главније људе да побију, и да народ обезглаве. Испочетка и пође им за руком, те преварише три — четири главна човјека, и убише које из бусија, које по обичају Турском отровом, које онако из пријеваре и потајно, док настрадаше са Илијом оборкнезом од Бирча, и нагазише на Кара-Борђија, те се побуни сва земља и скочи на своје душмане и на султанове противнике.“

„Погане су силеције били ти Јањичари и несити тирјани. Та нија, као токоршњи Хоца, ни сам остао од њих на миру, кад натрче на ону малу касабу Палеж. Једном дојаха њих десетина са некаковим Каба-дахијом у Палеж, и паде у хан на конак. Сад муке од ханције и од Палежана, јер ниједан незнаде Турски, а Јањичари саме Осман-

лије не знаду Српски, пак ако хоћеш забуне, ето ти је готове и наопаке по лошијега. Туркуше питају за сијено — отлук —, је ли добро, а ханџија им носи лука и бијела и црна по вијенац, а Јањичари спопадне те вијенце, те с њима ханџију све по глави. Кад су се већ дуго намучили и напатили, најзад им паде на памет да ја знадем Турски, и тако ме одзову тамо у хан, да им будем толмач. Кад ја тамо дођох, те проговори с Јањичарима, и кад Османлије мене уграбише, што с њима знадем да бесједим, онда ти они мене окупише, да им казујем, које у касабима најбогатији, и које су куће имућне, да их харају и да их глобе. Ја сам се доникле одпирао, да ја нисам вјешт у томе послу, и да се ја као хоџа код џамије и као совта — богословац — занимам са светим стварима и лекаријама. Још сам им говорио, да је Палеж сиромашна касаба, да је уз Кочову крајину пуно пострадала, и да ту имућних кућа ни Турских нема, акамоли хришћанских. Но грабљиве Османлије завикаше на мене, да ја нисам пријатељ њима, но волим оним ђаурским потурицама и раји него њима, пак ће с тога заћи по кућама и обредити ће вас Палеж, и неће ни моја кућа на миру остати од њих.“

„Што рекоше, пођоше и да учине ти грабежљиви лакомци, што немају душе, нити се сјећају Бога. Опљенише и Србе и Турке, а Турке много већма, јер су били богатији, а и мене није минула та зла срећа, е покупише ми сав бакар и калај и што имадох бољег оружја и однијеше. Ја сам за њима одмах отишао у Биоград и тужио сам се тамо старјешинама, те су ми као хоџи и софти повратили моје ствари, али други сиромашни Палежани не добише ништа баш натраг, већ су их још и укорили и испсовали у Биограду, и запријетили им, да се не усуђују више проговорити о томе, јер ће још црње проћи и боја достати. Тако је то било. Ко није био зликовац онога су ти злочинци газили и свакојако кињили и мучили.“

„Кад их Кара-Ђорђије поби у Тополи код своје куће, те се и диже на оружје, а народ пристаде уз њега, онда се тргоше ти тирјани и хотијаху ударити натраг, и да се мире са Србима, но касно бијаше, јер је већ некоме погинуо отац, а некоме брат и рођак, пак је крвца узаврела

у јунацима, и сваки је била овладала осветом само. Турцима је, као рођеним господарима, било необично, да се боје раје, својих подложника, а препадоше се љуто, кад видјеше, да рајетин уби Турчина свијету на погледу, и натаче му главу на шиљак, те побјегоше у веће вароши и у градове, а касабе оставише Србима.“

„Ја сам од свога постања још као дијете слушао од дједа, како нам причаше, да је опет он од својих старијих чуо, како смо били ми Срби и Хришћани, пак су нас Туркуше на силу потурчиле. Светковали смо увијек старо наше име крсно светога Николу, а увардао сам, да су тако и други потурченици радили, само кријући један од другог, и у страху да недознаду Туркуше. Мени је некако од моје мале малоће омиљела наша стара православна вјера, и јесам врло за њом гинуо, али се нисам смјео крстити од Турака, јер би ме одмах турили на муке, да на мукама испустим душу. Ту моју жељу нисам смјео казати ни отцу ни матери, већ сам само ћутио, и радо сам се мијешао са Србима, а клонио сам се колико сам гођ могао од Туради.“

„Морао сам ићи у Турску школу — мејтеф —, и кад сам мало одвркнуо, паде ми на ум, да навалим на отца, да ме пошље у Цариград, да довршим науку турску; а поумио сам био, да ћу тамо у великој вароши лакше наћи Хришћанских књижевника, од којих ћу још боље докучити шта је вјера православна, и са шта на њу тако страшно мрзе Турци. Отац ми је био и побожан и имућан, а казао ми је хоца мој учитељ, да се ја добро учим, и да би требало да се замоли у граду султановом већилу, да ме оправи по мезилу — пошти — у Станбол.“

„Мој се отац с мојом матером разговори и договори, те ми једном спремише све, што ми требоваше на тако далеко и дуго, пак отидем с оцем везиру у град. Како је наша чуо шта смјера мој отац, одмах му ријеч поферма, и обећа му, да ће ме о свом трошку послати у Цариград. И заиста је одржао ријеч господарски, и послао ме је са својим Гаја-бегом и неким Мула-ефендијом на тај пут, те сам с том господом господски путовао, јер смо кратке конаке хватали, као што и паше раде, и тако смо на путу

провели више од четрдесет дана, да сам скоро и заборавио, кад сам се на пут кренуо.“

„У Цариграду сам се познавао са неким калуђером Николом из Бугарске, а ту је био у Патриаршији. Њему сам потајно често долазио, да ме не спазе Турци, пак би вло прошао и он и ја. Тако сам четири године провео у Цариграду у великој Турској школи и у Патриаршији. Био сам и срцем и душом Хришћанин, и хтјео сам се још тамо покретити, пак отићи куд, гдје ме нико незна, али ми не даде отац Никола, већ ме лијепо свјетоваше: да довршим Турску књигу, и да постанем хоџа и њиов књижевник, пак да се вратим у Србију, гдје ћу моћи по времену бити од велике помоћи Хришћанима, и као главан Турчин бранити их од напастника и од силеџија. Тако сам ти свршио у Цариграду све по вољи отцу Николи, и повратио се кући као књижевник Турски и хоџа. То је било, кад се помирио Ђесар са султаном, и мени је онда било двадесет и једна година.“

„Како сам дошао у Палеж, одмах су наше потурице раде биле знати, како сам ја изучио књигу, и јесам ли учеван као наш стари хоџа, за кога сам ја још, као дијете мислио, да он збиља нешто зна. Али кад се ја с њим са-стадох, те му ја Турски проговорих, а он ти на мене посу, и набрекну: „Бре не туркуј ти мени, зар ни сам не знаш, шта векећеш, већ се само градиш да си научан пред овим незналицама. Што не говориш, као што си од твоје ануме — мајке — научио, већ обрну по стамболски?“ Кад ја опазих да мој стари хоџа и учитељ не разбира Турски, но само што знаде чатити и писати онако незналички, онда окренух и ја Српски говорити, и питати га чудећи му се, како да он не зна Турски? и како толкује алкоран и инциле наше? и како пише записе за новце? кад не зна, шта је нашарао, и чему ће бити жалостни лијек? На те моје ријечи узмучи се стари хоџа, и удари му зној као грашак по челу. На већу му пакост још нанесе биједа кадију Биоградског у Палеж међу нас, који се вратио из Шапца са некаква тефтиша — комисије. Ту нам назва ефендија, као Османлија селам, и ја му га прихватих. Кад он чу мој одговор, а он управ к мени, и спусти се до мене на ду-

шему — диван —, и приче ме питати: од куда сам родом, и кад сам дошао у Србију, и сучим се занимам? Ја му казах, да сам се ту родио, и да сам од скоро дошао из Цариграда са науке, и да ми ваља гледати какову добру џамију и школу, да ми није узалуд, што сам се учио.“ „Е“ повика ефендија „ниси ти за овако мало место, него си ти за град као што је наш Биоград, и ја ћу тебе тамо препоручити старјешинама.“ Ту сам ја њему приповједио од несташлука, како се наш стари хоџа на мене осијече, и како ја већ сад судим, да он не зна више управо ни једне дове ни језана, и да само онако у вјетар учи и ви-пара. Тако се ми разговарасмо, док ефендија трже уру — сахат — из њедара, и рече да је по дана, и да би требало заучити језан — молитву. Но стари му хоџа није разабрао, шта је рекао, а кад му ја рекох да ефендија вели да је подне, и ваља ићи на мунару — на кулу — што је уз џамију —, он онда рече мени, да ја за њега сад пред кадијом учим. Али кадија не даде мени, већ отјера њега на мунару. Кад он тамо њешто прогундори, и сиђе доле, онда га унита ефендија: зашто није ту молитву чисто и разговијетно учио, да и други могу разумјети, и уз њега се молити Богу? Али старац ни пет ни девет већ му рече у очи: да он није Туркуша, да зна онако као Стамболије што уче, а баш коме је криво онако, као што он учи, од воље му бива слушати га, или га и не слушати, он доста добро учи за његове Палежане, који се и онако Богу моле кад хоће и како знаду, а град их зато бити не ће, ни морити их куга, што им хоџа није Османлија. „И да сам знао“ рече „да ћеш ме ту пред свијетом испрескакати, не би ти учио никако, већ ето ти новајлије пак нека ти он учи по стамболски, или се и сам припни пак учи језан и вичи Палежане, нека се уза те Богу моле.“

„Видили смо, да се не можемо шалити са старим хоџом, па га се манусмо, и неки Муј-ага и мој отац упита кадију: шта би на тефтишу, и нађели се кривац, што уби оног човјека? Кадија казиваше, да му није ни било стало до крвника, да га тражи и нађе, колико до крвнине, почем и није нико никога крвнично. „А“ вељаше „не бих баш ни рекао, да је погинуо од душманске руке, но судим, да

је пао с коња и сломио врат у пољу Шабачком, коњ му је отишао са свом оправом у град. Ја сам бацио по полак крварину на Турке и на Хришћане, и тако су платили по 500 гроша и мени добру подпутнину, пак сад је мир.“

„Ја сам зато тек онда први пут дознавао, и од ефендије чуо, да је крв Турска 1000 гроша, а Хришћанска још један грош скупља, и да се тако наплаћује од појединих људи и села и ревенем од општина, гђе се нађе мртво тијело, што се прије не сахрањује, док се зањ крварина не плати, а никад се не пита ода шта погину или умре онај човјек, нити ко иште кривца, до родбина може бити оног злосретника, што га ћешише Турци. У Турској је главнија крвнина и преча и претежнија је од крвника, пак још ако се дознаје мало, да је сиромас.“

„Кад ефендија отиде у град, а он ти збиља каза за мене старјешинама, и похвали ме онако Османлијски, да мени дође књига од Мула-Јусуфа баш-хоџе, да одмах идем у Биоград. Ја никоме ништа не казах, јер сам знао да ме не би пустили, а желио сам да будем мало у Биограду, те да видим, како се тамо животари, а особито да увардам, како је Хришћанима с Турцима. У Биограду ме узме Мула преда се, и упусти се самном у разговор, и тако ме је питао и слушао, кад сам му одговарао, као да то чини по нечијој заповијести. Најзад ми рече да ће ми дати џамију, коју ја хоћу осим његове у граду горњем, но да пођем мало по чаршији и по граду, пак да му кажем гдје ми се најбоље уздопада, да ме тамо намјести.“

„Ја сам обишао Биоград и неколико реди унакрет, и најбоље ми се свидјело, да поиштем џамију у Палилули, што је понајдаље од града а понајближе Србадији, што ми је срце и душа, да се с њима састајем и дружим, и да се тако познамо, да кажемо, шта нам је на срцу. — Кад ја моме Мули казах, да најволим ону скрајну џамију, онда ми рече он: „е видим да си паметан дјетић, што иштеш најмршавију џамију печем си и најмлађи, за сад нека буде тако, али ћу се ја постарати, да ти што помасније западне.“

„Та је моја џамија била управо међ Србима, јер су само три-четири куће Турске ту међ Србским поблизу биле,

и мени је први до џамије био сусјед неки Обрад механичар, с којим сам се понајприје и познао и запазио; те кад нисам морао бити у џамији или у џемату — општини —, био сам најрадије код мога чича-Обрада, гдје сам пио каву и за јутра и по ручку и по вечери, и наслушао се свакојаким разговора као у крчми, гдје има обично свијета и са стране. — Мој чича-Обрад бјеше родом из Пожеге, и имао је брата игумана у Моравцима на Љигу. Као Драгачевац био је рјечит човјек и весељак и велики шаљивац, а особито је знао добро ударати у гусле и цјевати уз њих онако подрагачевачки, да би га слушао васдан и гладан и жедан, да ти не падне на ум ни јести ни пити. Као Херан био је врло бистре главе и паметан. Дуго ми није вјеровао, и шта нисам радио, док се није увјерио, да сам Србин као и он, и да сам само зато хоца још, што сам рад браћи Србима бити од помоћи за овога Турскога времена. Но кад му ја показах, да знам осим Турски, и Србски и Грчки, и кад му пред њим написах књигу брату игуману, и позвах га да нам у госте дође из Мораваца, и кад му казах, да сам то научио у Цариграду од отца Николе, онда ме загрли и пољуби се са мном, те тако ухватисмо праву вјеру, што је ништа поколебати не могаше.“

„Није прошло дуго времена, а игуман нам Хаџи-Беро дође из Мораваца, и како се с братом и снахом здравио, прва му је ријеч била: ко му је ону књигу написао, по којој му је сад у госте дошао? Обрад му каза за мене, и рече му, да ћу ја на вечеру доћи и састати се с њим још оно вече; а тако је и било јер сам ја по четвртом језану — акшаму — одмах дошао Обраду, да му брата видим и да се с њим састанем. Ми смо се брзо познали и запазили. Он се није могао довољно начудити, како сам ја у Цариграду прошао сретно са отцем Николом, те нас нису подпазили Турци, и увребали како се пазимо, и како се ја каурим, пак би било триста јада од обојице.“

„Јасам већ дотле приступачан био у граду, и Мула-Јусуф ме је по кадијној препоруци врло пазео, и препоручивао ме је својим пријатељима. Кадија ме је главом одвео и везиру, и тај ме је већил врло завољео, и призивао ме је почешће, и разбироа је од мене, како је по земљи, и

шта говори народ Србски, да ли жали за Ђесаровцима, а мрзи на Турско господарство? Тако ме је увијек запиткивао, и говорио ми је да му дођем и незван, јер му се допада, што му ја говорим; а ја сам му удиљ казао истину. Удворавао се нисам паши, нити сам му ишао незван, а што је он мене чешће зивкао, то су ми старије хоће више завидјеле, и извикале, да сам удворица, и да опадам паши Турке; али ме је бранио Мула-Јусуф, и давао ми још прве године прву џамију на Дорчолу, што ја нисам никако примио, и остао сусјед Обрадов, доклегот Јањичари не удавише султанова везира Мустај-пашу. Кад Јањичари почеше самовољно владати, онда се ја замолих Мула-Јусуфу, који је такођер велики дахија био, да пођем дома у Палеж, али сам се бадава молио, јер ме не пушћаше никако из Биограда, и говораше ми, да сам му највртнији хоца и потребан као човјек од онога народа у Србији. Кад сам нешто мало премишљао, видјео сам, да је боље по Србе, да останем у Биограду код старјешина, гдје се већ било свашта чинити почело.“

„Кад је већ глас пукао, да је султан поручио Србима, да се дигну на оружје, и да ударе на дахије, на његове противнике, и да освете свога доброга везира Мустај-пашу, онда сам свакоме Србу поручивао по Обраду, да се уклони од куће и да невјерује Турцима, за кога сам дознавао, да су га наумиле дахије смаћи. Многима сам сачувао главу, а неколико је и погинуло од силедија, за које нисам дознавао. Ако би икоме радо био помоћи и избавити га од дахија, то би заиста одклонио Хаџи-Ђера, брата Обрадова, од дахијске руке, али нисам знао, да су наумили били, изјести му главу, те ми пропаде онаки пријатељ изненада. Али кад сам чуо, да су игуманову главу донијели у град, и кад сам дознао, шта Кучук-Алија, велики дахија, ради од архимандрита Рувима, како га мучи, и како му на мучкама вади душу из тијела —, а већ сам чуо био и за друге Србе, што на вјери погубише главе, онда сам одмах Обраду казао, да затвори крчму, пак нека се уклони са женом и дјецом из Биограда у Шумадију, а и сам сам отишао у Палеж, као у госте, пак се више нисам ни враћао у Биоград, што га Срби на брзо и умуасерише.“

„Дотле су већ моји родитељи били изумрли, и јасам се био оженио из Сокола од Паламаровића, а имао сам само једну још сестру од мене старију удату у Зворнику у Тирићевој кући. Ништа ми није сметало, Богу хвала, у Палежу у мојој постојбини, да се повратим у Христову вјеру, особито, кад се разбјегоше Турци и поутицаше у градове, што остадоше живи од Србаља. Јер моја жена није нимало двоумила, већ је по обичају пошла за својим мужем из Мухамедове вјере у Хришћанску, и судила је да тако ваља да буде, почем ја знам шта радим. — Наше су Потурице мислиле, да ће се подамном земља просјести, кад се чуло, да сам се ја као софта и хоца покретио, и да су ми моји кућани то исто учинили, угледавши се на мене старјешину. Шта ти људи нису радили и како су просипали благо, да ме добију у руке, и да ми се освете за вјеру Мухамедову, што је оставих; али Богу хвала! нису ми могли досадити, и ја остадох здрав и читав. Сјећам се као сад да је било, кад ми рече Карађорђе „не бојсе Миленко брате, само ти буди наш и с нама као и досад, пак којекуде, да видим тога ко у те дирне, куд ће се дјести.““

„У Србији су најжешћи Срби Шумадијци; Шумадија је измеђ Саве и Дунава, Колубаре и Мораве. Ту је Биоградска нахија, Смедеревска, Крагујевачка и Рудничка. Карађорђе је Шумадијцац из села Тополе у Крагујевачкој нахији. За њега се може рећи, да је он ондје први убио Турчина на видику, и тако се први дигао на оружје. По томе је Карађорђе био најглавнији устанлија и непријатељ дахијски у свој Србији, и власт му се ширила и преко Колубаре и преко Мораве. Тад у Србији неби над њим јунака, али и осим јунаштва ваља поглавици од читаве оваке земљ и још штогођ. Он је мудар био пак је одмах схваћао, да му ваља знати управу земаљску, и ваља му умјети војску уредити, а видјео је да су топови без вјештих топџија као неке непотребне кладурине, још је знао да ваља улогорити војску, и да логор ваља утврдити и колико се може мало осигурати обкопима од душмана. Знао је да се Радич ћесарски капетан разумијева у топовима, а знао је да је био добар запџија у војсци, те га је од-

мах и позвао да му дође у помоћ, и да своју земљу отму од Турчина. Ето му по ријечи и дође капетан Радич, а за њим стигоше и топови и џебана од сваке руке.“

„Капетан Радич био је десна рука Србијанцима и по томе, што је као познати од Кочове крајине ђесарски капетан сад и најстрашивије охрабрио, јер су помишљали, да ће им и ђесарска војска придоћи сад, и тући Турке као и онда, кад је дошао Лаудан.“

„Кад је већ Карађорђе очистио села и вароши од Турака, и Турци се били прибрани у градове, онда је он пред Србском војском изишао на Врачар и умуасерио Биоград, исто и друмове узаптио, да му Турчин врднути немогаше ни на коју страну, ван преко воде у Ђесарију, гдје му је било све душманско од заманде осим претворичка пријатељства, чим се владе омамљују и ометају. — Знам да су ти казивали Србијанци, да ја ни сам сједио безпослен, нити сам левентовао ни дембелисао по Палежу, ни по логорима тражио исјечака ни пића, већ сам браћи помагао свачим, чим сам најбоље могао, толмачио сам им Турске књиге и берате Цариградске и бурунтије од којикаких везира и омањих паша, и кад је понешто требало измислити, као да нам је штогођ дошло од султана, те је по нас добро, а зло по дахије, то сам ја сам градио, те се то послало свуда по свијету, нека чате и Срби и Турци, и нека толмачи свако по се, како се коме свиди.“

Још ми је и више којешта приповиједао хоџа Миленко, што ћу споменути вјерно, кад на које дође ред.

Чим је капетан Радич примио из Ђесарије што је наручио био како је уговорио, и почем је по потреби послао Јакову Ненадовићу по његову синовцу један топ и што уз њега иде и треба, са осталим стварима диже се, и отиде преко Колубаре у Шумадију, да се састане са Карађорђевићем. А и Карађорђе онај дан дође у Остружницу и чувши за свога старога друга и пријатеља, да је већ дошао, но да је отишао неким послом у Палеж, похити и сам тамо, да се штоприје састане с њиме, и тако се среташе на великом Дубоком. Стари другови и пријатељи, жељни један другога, изгрлише се и изљубише и питаше за јуначко здравље. А Карађорђе видје, с каквим му

образом дође капетан Радич, и још кад чу, да је и Јакову Ненадовићу по синовцу му протопопу Матију опремио топ и што уз топ иде, и неколико шоца, онда му рече: „Е којекуде, што не би требало, да те хвалим у очи али шта ћу, кад се и сам чудити морам, твоме честитоме доходу. Ти си брате, урадио све, што смо само, могли желити.“ Отален се дигоше оба, да отму Србију од Турџије.

Што су се Срби у Србији дигли на оружје, да бију дахије и силеције Турке, никоме зар тако није могло бити мило, као сиротињи и хајдуцима, што су и ускочили због Турскога зла и горопади. И сиротиња је судила као и хајдуци, да ће се у јединству лакше моћи осветити Турцима за глобе за зулуме што претрпље земља, и што људи јуначког поштења ради мораше се одметнути, и домаћи благословени живот хајдучким замијенити и поготову поди-вљати.

Тад су биле три чете главне хајдучке: једној је био четобаша Ђурчија харамбаша, родом из Сријема из села Босуца; он је четовао од Саве уз Дрину, пак тамо чак преко Старога Влаха. Ђурчија је био најзнатнији, и њега су се бојали Мухамедовци и по Србији и по Босни. Обично га је свијет звао харамбашом Ђуртом. Другој је чети био Станоје Главаш поглавица; он се врзао понајвише око Мораве и измеђ Ибра и Мораве Бинче. Трећи је био ускок Хајдук Вељко на истоку од Србије са најмлађом и најмањом четом. Ђурта је ишао уз Јакова Ненадовића, Станоје Главаш уз Кара-Ђорџија, а Вељко уз Петра Добрињца и уз Миленка. Те су чете пристале одмах уз старјешине народње како је којој удесније и наручније било, и четобаше су понијле барјаке пред господарима.

Ненадовић је Прото отишао са топом и са осталом опремом и ситним оружјем к Шапцу са хоцом Миленком, гдје су нашли Јакова Ненадовића и Лука Лазаревића и четобашу Ђурту у логору, како су онај градић и обкоп Турски умасерили. У Шапцу је био кабадахија Мус-ага Фочић са својим побратимом неким Бошњаком Новљанином Бегом; и они су заповиједали тамо Турцима, како ће се бранити од Србијанаца.

У Турака је било топова на оном каменом околцу, и

они су одбили подаље Србски логор. Али кад сад донесе Прото већи топ, но што га имадоше Турци, те од Тополика опалише на Шабац неколико пута, и упалише варош Турску у обкопу, онда узавреше Турци и повикаше, рашта да они горе и пате због двојице зликоваца, и пођу најстарији и најпознатији на вјеру Србима, да уговоре како да се предаду. Док су се ови разговарали и договорили, дотле Мус-ага са Новљанином уђе у Босанску лађу, која је уз воду крај Сријемске обале путовала у Босну, и тако изнесу главе за онда, а Шабац се преда Србима. Тако је исто пало и Ужице Србима у руке, и Биоград и Смедерево.

Капетан је Радич био десна рука Србима у свачему сообито је пак знао вјешто намјештати табље и топове и наређивати одкуде ваља и како треба јуришати на Турске обкопе и тврђаве. Био је храбар и умјетан поглавар војсци својој, а најжешћи душманин Турчину. Тада му је било већ преко шесет година; но био је крепак и јака људина.

Кад су Срби на Првозваног Андрију на јуриш преузели Биоград, запало је пуно Турскога робља Србима као пљачка. У капетана их је Радича било као, штоно реку, гњилих крушака. Он је био удовац, и по наговору је једну младу и лијепу кадуну, и крстио и вјенчао за се.*) Тој је Покрштеници било име Зобеида, и била је родом из Фочићеве куће, а била је удата у Ужице само једну и то непуну годину дана пак је застала мухасера у гостима код својтљиве родбине. Покојни је Радич сам за њу казивао: да је била грјешно дијете и да јој још није било ни двадесет пуних љета, кад се с њоме састао. Радич се био лијепо смјестио и окућио у Биограду, да би ласно заборавио Јаково и Ћесарску пензију. Али му и та танка срека није била дуговјечна, јер млада Покрштеница тужаше за својим младим мужем, за кога је начула била, како за њом гине, и како за њу разбира, и да се сад налази у

*) Ето је до скоро живјела, а не знам је ли и умрла, и ако је врло стара, нека Покрштеница Живковићка у Биограду, што је била за великим дахијом Аганлијом, док је Срби не заробише на Првозваног Андрију. Сила је онда било Покрштеница, што су се поудавале биле за Србе.

Зворнику на Дрини, гдје њу погледа да му из Биограда дође, да је води у свој род у Сјеницу, камо су се готово сви Ужичани преселили били, кад су их Срби из града и из вароши потисли и прогнали.

Како је тај рат на дахије букнуо и запламтио, престале су Турске лађе пловити Савом и Дунавом крај Србије, а и Турци се нису отискивали преко Дрине, да путују по Србији. По томе је врло тешко било покрштеним кадунама, што су се биле у Србији преудале, побјећи и потражити своју прву срећу. Исто је тако било тешко доћи Турчину до Биограда, да поиште своју каду, што му за њом срце вене, особито помишљајући, да Турска вјера не подноси да му се жена крсти и да је љуби Каурин.

Осман-бег Кукић бјеше тај млади Ужичанин и први муж Зобеидин, којој су надјенули име Зорка на крштењу. Млад и снажан а пуно му срце од милости кадунине што је не би прегорјео ни за своју главу, те и науми, да учини онаково дјело, што само може љубезник учинити у оним годинама, кад правој љубави ништа не смета, јер је пререла сваку патњу и покорила смрт, што понекад и јунацима бива страхотна.

Што науми Осман да учини, то не преуми. Свуче са себе господско одијело, што само богати Турци носе, и обуче на себе рухо, као што га носе Срби Бошњаци. Почем се тако прерушио, гурну у силај два лијепа сребрњака и уз њих дуг бјелокорац од табана и заметну се дугом крцалијком, пак оде преко Дрине у Србију. Чим је у Китог угазио, одмах је на Србску стражу наишао, којој старјешоваше поп Смиљанић као неки буљукбаша.

Како је прешао преко Дрине, сам је себи надјенуо име Србско Сретен, еда би сретан био у своме послу, што је већ намислио, да изврши; а казао је попу Смиљанићу, да иде управо у Биоград бегу Кара-Ђорђевићу, да му буде момак. Смиљанић га пропусти и још га научи, да се најприје састане са Капетаном Радичем, који увијек сједи у Биограду, и који ће га најбоље упутити, како ће доћи у момаштво Кара-Ђорђевића.

Осман-бег или Сретен био је наочит и угледан, и могао је пристати у момаштво, да му се непостиди дру-

жина. А особито му је мило било, кад је чуо од Смиљанића за капетана Радича, да станује једнако у Биограду, и да му се ваља јавити поприје но коме другоме, јер по томе Туре помишљаше, да се може удворити и Радичу, и код њега остати, гдје му је млада кадуна капетаница и домаћица, пак је судио, да ће је тако моћи избавити и утећи с њом преко Сријема у Босну. Зобеида му је била на срцу и у глави, те га ништа није могло помести, и јурнуо би и кроз воду и кроз огањ, да само до ње дође, да је види, и да је поврати. Колика му се голема чинила срамота, што му се млада кадуна покрстила и што се на јаде преудала, толико му је жешћа била милост, што му тугујуће срце осјећаше и од те боље пуцаше.

Како је дошао у Биоград, одмах је отрчао у град, да потражи капетана Радича. Ишао је без бриге, јер су Срби мислили, да је од Старога Влаха по ношиву и по разговору и никоме не би ни на ум пало, да помисли, да је то Турчин, што тражи своју младу булу. Питајући дође до Радичева конака, и на вратима од двора сретне капетана Радича. Радич га упита; које и одкуд је, и чему је мукает? Он му се каза, да је од Сјенице из села Рашћа, пак је био хајдук у Босни, а сад је дошао овамо к њему по ријечи попа Смиљанића, да стане у монаштво код господара. Нато му рече Радич: да уђе у авлију и ако је гладан, да што поруча и нека се мало одмори, пак ће видјети, камо ће с њиме.

Прерушени Осман уђе у авлију и отиде управо у кућу. Срећа је била и његова и Зобеидина, што се нико није придесио, кад су се изненада видјели и нашли у мутваку — кухарници —. Он се обрадовао, као што се само може помислити, да се може обрадовати младожења својој невјести, што му је на по срца. Она се исто тако обрадовала, али се и пренала страшно, да јој не погине, те му и рече: да се не казује, и да се чува свакога погледа, ако мисли, да штогођ изради, и да му пут и труд не буде узалуд. Колико је млада била Зобеида, толико је била мудра, а љубав је охрабрила и научила, да се хитро у свачему домисли. Чувши од свога Османа, како је дошао до капетана Радича, рече му: да гледа, да остане

код њих ту у Биограду, и ту бојаги да очекује Кара-Борђија, а ако би га Радич баш окупио, да иде у Тополу или куд на другу страну, нека му каже, да му је оружје понешто батал и да му га ваља ту оправити.

Тако су се они ту разговарали и договарали, док и капетан Радич не удари на авлијска врата, те була отиде у свое избе, а Осман јој остаде лулу пијући у кухарници, гдје га застаде и домаћин сједећа код ватре. Како ступи у кућу он повика: „Зорка? понуди тога момка ужином, може бити те је и гладан.“ Нато му рече Турчин: „Хвала ти господине, кад ме се тако сјећаш путника човјека, а прилично сам и погладан, јер како сам од јутрос мало поручао у Палежу, већ ти нијесам нигдје више ни застајавао, до сад овдје на твоме дому.“

Зорка одмах изнесе што је Бог дао пред свога драгога на синију и не погледавши у њега, као да га никад није ни видјела својим очима. Осману је или Сретену пуно теже било тако се претварати, да јој се чини и не вјешт, као она њему. Женско је малоснажније од мушкога, али је хитроумније и досјетљивије, а највише господари мушкоме, што је стрпљиво и по томе претворно, те не да срдњи ни гњеву мејдана, док не уварда, да ће и то ићи у рачун. Знаде женско, да је далеко од срца до уста, почем изтрчи ријеч у гњеву, којој срце не зна ни одговора. Ни нашто женско не мрзи тако јако, као на мушко женскога лица и говора и пословања; а ништа тако не воли, као енергична човјека, који јој бива толико љубаван и добар, колико је сталан и снажан, и који не попушта никад ни у чему, што му загне за савјест, и за разум и за достојанство. Није било никакво чудо, што је та млада Зорка вољела и гинула за својим младим и наочитим Ђувегијом, и што није марила за старога капетана Радича, који страشان душманин бијаше Турцима. — Тако исто и човјек не може вољети женско мушкобанасто, већ воли што је милокрвно и умиљато, те бива сама милост. Зато се и Осман-бег прерушио те је дошао по кадуну своју, ма главом платио. Љубавна му је Зобејда милија била од главе. А сад су се видјели у душманском дому, у Србскоме граду Биограду, одкуд није ласно било са женом

побјећи, јер је преко Србије било далеко бјежати, и ласно је било пасти душманима у руке, а још је мучније било тумарнути онако незналице преко невјерне обавити у Сријем или у Банат. Но шта се отело од љубави и од праве милости?

Почем је мало поужинао Осман, упита га капетан Радич: „А вјере ти синко Сретене, шта веле тамо преко Дрине наши Потурчењаци, што смо се ми дигли на дахије Биоградске и на силедије, што их већ народ не могаше подносити никако, ни трпљети, да се од њега онако чини као што бива по Босни и по Бугарији?“

На то му Турчин овако одговори: „Да виш, господине, како им је то врло уз косу, а бива по нечем и зазорно, како се зачуло, да је султан с ваше стране; а још неки хоће, да и више знаду и говоре, да сам султан диже Србе на оружје, да се освети дахијама, и да свога покаје већила, што му они зликовци поједоше главу из пријеваре. А сад опет, како сте дахије побили у Адакалу, и попримали градове, да могу, све би вас из топа бацили, да вас од једаред нестане. Баш оно вече, кад ћу већ јурнути овамо преко Дрине, дође у Јању неко балинче од горње Дрине, и казиваше, како се хоће да дижу Бошњаци на Србију због покрштеника и због покрштеница.“

Чувши то капетан Радич рече му: „Та добар човјече ми покршћавамо наше одпаднике у нашој земљи, а Турци су турчили Хришћане у овој истој земљи, што није њихова ни почем на свијету. Та и махнит би се човјек насмијао томе магарчењу, кад се не врати жалост за срамоту, кад се само може и у недјелима поједнако противним, акамоли овако, гдје је на нама наочиглед Божија проклештина, што покор трпјесмо у својој земљи тако дуго без праведне оваке освете. Добар је Бог, даће он, те ће се и Босна освијестити, и свијест ће Хришћанска подићи крстове на мунаре. Кад се Турци граде бољи и мудрији од других људи, пак своју вјеру намећу свагђе свакоме; а што не би ми повраћали наш свијет из незнабожства у православни свој закон и из Турске невјерије избављали Србске душе. Видиш синко, тако ми судимо, да треба да буде. Ето моје Зорке, и она је била некакова Туркиња и

була, а не зна ни једне ријечце Турски проговорити, пак сад кад се покрстила и примила вјеру Христову, што су јој и праједови вјеровали, није јој никако необично било, и по томе се види, да јој је то и по старини и по крви приличније, те се томе одмах и приљуби. А да не речемо баш само, да то тако бива у Срба; али да ко запита: шта би било са правом невјеријом, кад би се покрстила, и како би се она Христа држала? можемо и нато лијепо одговорити, да се неко те неко мало зачуди. Ево овдје има једна млада права Туркиња, која је била за великим дахијом Аганлијом, а сад се покрстила и пошла је за некога Живковића, и сад истекар учи помало Србски, пак она сама каже и исповиједа се, како јој је наш закон Хришћански таки мио био из почетка, да се и сама томе дивила и чудила, и потоме и она суди сад, да је наша православна вјера најприличнија и најугодљивија по молитвама душевном спасењу. А јеси ли кадгођ слушао, Сретене, тамо код вас, шта зборе, што Босну изтурчише онако на силу? мисле ли сад, да им се враћа помало зајам? или су још бијесни и поамни, те само туркују, а све друго презиру и не пачају ни у што, као блато с ногу?"

„Трзају се помало“ рече му нато Сртен „и обзиру се на старија времена, што су пописана, како им хоће реку, у њихову инцилу, те из те књиге, као из светиње толкују себи напредак или назадак. Ја сам слушао у Сјеници, гдје говорише Турци: да је Турчину изишао већ пошљедак у Србији, и баш да ударе с великом силом Турци на Србију, пак да је наново опет притисну, не би им се дуго задржала земља у рукама, почем се Срби навранише бити Турчина и гонити и крстити. Увардао сам, да им је пуно црње било чути, за покрштенике и за покрштенице; но за своју разбијену и потрвену војску. Било је хоца махнитих тамо горе по Староме Влаху, што су од зала сами себи браде почупали, и онај прамен косе по врх главе потргали, кад су чули, да се неко те неко покрстио. За ту, што рече, Аганлијницу и за некога хоцу Миленка у Палежу дали би Бог зна шта да им се само поврате, јер ти не могу казати ону муку од хоца и од ихтихара Турака, кад су чули за то двоје да се покрстило.

Помама их нађе, и затјецаше се, да ће Бог зна шта учинити и осветити се. Тако су се зарекли неки били, чини ми се да их је било дванаест у дружини тој, да ће поћи тајом у Црну Гору и довести најљепшу Црногорку и једнога попа, те ће их ондје потурчити, и покајати своју Агавлијницу и хоћу Миленка. И, истина Бог, отидоше по тобету своме, али се ниједан није вратио дома, већ им Црногорци понијеше главе и окитише њима своје стоборнице. Може бити, те би и овамо набахивали, али их чудо помета нека ријеч од старога Фоча, што кажу бијаше дахија и дахијски отац Мехмед-аги и Мус-аги за њега се тамо прича, да је он ту сву пропаст Туреку у Србији пророковао, и учио Турке, како да се подобре Србима, пак уз њих да и они мало преживе. То сад бива Турцима, особито онима, који су страшљивији, као нека исправа, да одустану од своје ријечи, те да не полазе на освету, како се зарекоше, јер веле: ко је крив Србским Турцима, што нису слушали старца од стотине година, који знаде сву Мухамедију на изуст, пак му је и Бог заказао по Мухамеду, како да их учи; но он им бадава говораше, кад не имаде коме, по чему се види, да су Турци били пресилили, или по очајању побјеснили, што већ и Султан омрзну на њих и подиже Србадију, да их бије и потамани. Што побјеже Турака из Србије у Стари Влах и у Босну, то приповиједа чуда, што дочека Турчин у Србији, те се по томе плаше и Босанске балије, што чују; већ казују Зворничани неки дан, да је Али-паши Видаићу дошла књига од горње Крајине из Вакупа од младог Кулина капетана, у којој му каже, да ће опет дићи све Крјишнике листом, и с њима ударити широм преко Босне, те и Бошњаке дићи на Србију, да пошту те градове и тога Карађорђија, што већ пресили као неки краљ, те сад не пита већ ни за султана. Тако се тамо разговара, а шта ће бити, то само онај зна, који ведри и облачи.

Тако се разговарао капетан Радич са Османом или Сретеном, док им придођоше још три момка, који су код капетана увијек бивали и по његовим наредбама разносили су му заповијести по подручју, а чинили су и измет у конаку му ван сокака. Овој тројици рече Радич: „ево вам и

четвртог друга Сретена, но он ће васда бивати у конаку, јер нема коња као у вас, пак га не могу слати по нахији, док му не стечем парина.

То је баш и било, што је Сретен или Осман и желио, да чува дом, те да буде на тенани са домаћицом, кад за-совницу превуче преко врата. Тако је и било по васдан осим ручка и ужине, кад се сви нађу дома, који нису отишли на страну. А вече су проводили по момачком обичају у своме башкалуку до коњушнице, гдје су куцали у тамбуре и шаркије и ударали у гусле и пјевали колико кога грло доноси.

Имао је кад Осман чути од своје Зобеиде, како је допала робства, и како се покрестила, и како је за старога капетана Радича пошла. Једно јутро осталису сами њих двоје дома, јер им је и слушкиња отишла била у Земун некеме на састанак. Онда му она одпоче овако причати своју злу и добру срећу: „Кад Срби по поноћи јуришише преко бедема на варош, ја сам била код даице — ујака — Адембега Јајића. Људи скочише на оружје и испадосе на сокак да се бију, и да се бране, а ми женскиње постајасмо мало у конаку код пенцера ослушкујући, шта ће бити. Но кад чусмо, да Срби наше сузбише и да их гоне и тамане, онда ми побјегосмо на отлукану — таван гдје стоји сијено — и позаконасмо се у сијено, не мислећи онда да ће нас когођ тако ласно наћи, а сјутрадан почем прође она сјеча и она погибија, судилисмо, да ћемо олакше моћи проћи. А зар је тако боље и било што смо се одклониле од првога гњева и од зловољна срца војничкога. Пред зору смо већ чуле јасно Србе, гдје по конаку и по авлији вичу и плијене, што нађоше. Кад је већ сасвим свануло, и ми се извукосмо из наших руна, те провираваемо, кога има у авлији, и шта се ради тамо. Сељака је било пуно, но једни оду, а други дођу, те мало промукаете по кући, и шта се још коме допадне, то понесе, макар одмах и побацио на сокак, као што сам гледала мојим очима. Ми смо на тавану биле у великом страху, да на нас не наиђу геаци или какве бећарине, пак да нас не злоставе и не ојаде. Но на нашу срећу, како је коњушница празна и широм отворена, јер су коњи били још с почетка боја и јуриша одведени

у град, те ником не паде ни на ум пети се горе на таван сијена ради. Стрепећи чекалисмо свака зла, као овца ножа, док моја ујна угледа у авлији капетана Радича, кога је и отприје знала, јер јој се муж и дјевер пазио с њиме још од младости, те му она привика, и замоли му се, да нас прими на вјеру. Тај нам човјек одмах зададе вјеру и позва нас, да му сиђемо доље на двор. Ми смо биле у верцама и замотане тако, да су нам се само очи мало могле догледати. Тако сиђосмо доље, и он нас прихвати, и овамо доведе, гдје се он већ био настанио, и одомаћио. Моју је ујну и њезину сестру, што је удата за Етен-бегом Селимовићем, пратио прву ноћ тајно у град њиним мужевима, а мене је и још једну кадуницу дјевојку с јабане, што се с нама застала у ујаковој кући, обуставио код себе, и каза нам, ако нам се родбина не јави, и по нас не дође, да ћемо се морати покретити, ако смо своме добру раде, те не желимо, да нас као Туркиње пусти на сокак, да пођемо, камо нам је воља, ако на какову биједу одмах не нагазимо, те можемо грђе проћи, но ико наш, јер је сваки Србин властан заробити Туркињу и чинити од ње, шта му је драго, као што и Турци раде од Србијанских жена и дјевојака, само ако им падну шака. Е шта смо знале на то рећи, дећ да и нас онако ноћу пропусти тајно у град на Дунаву, да идемо Турцима, гдје има у нас пуно родбине, што ће се с нама старати у напредак. Али нам он рече, да сад не смије то урадити, јер је нас двије пуно Срба већ видјело код њега, и све војводе и старјешине за нас знаду, пак би ружно било, и забавилиби му, кад би нас тако тевећели пустио, да одемо у Турке. Јасам му говорила, да поручи теби у Ужице, да сам му робиња, и да иште за мене одкуп, пак ћеш му ти послати за мене јамачно доста блага, јер је дао Бог; пак се има и одкуд. Он је то учинио, и дошла је књига из Ужица од некога Милоша Обреновића, у којој му каже, да те није могао наћи ни за те разабрати, али ниси погинуо, већ си жив некуд у Турску тумарио. Та књига дође баш у ручано доба, кад се туде десио и Карађорђије. По ручку, почем проучише међ собом књигу, рече Карађорђије: „Чујеш ли побратиме, шта кубуриш са таком красном женскињом,

већ нек отиде мој Петар*) по попа, и нека му рече, да ће да покрсти неке кадунцике, те нека понесе шта му треба, и нека одмах дође, а Станоје**) нека зовне из сусједства Јанка Катића, да кумује на крштењу, а ја ћу ти бити сад вјенчани кум побро, јер се свакојако мораш женићи, а гдје би ти нашао боље женице од те младе буле. Да сам, као некад зато, одмах бих је привјенчао за се.“ До душе рече капетан нато: „Бог с тобом, побратиме, шта ће мени то грјешно дијете? Нека она себи приличнију слику нађе, а и мени ваља гледати што поматорије, да се не стидим.“ Нато повика Карађорђије на мене: „Кадунцика море, или волиш за какова млада бећара поћи, или за мога побратима капетана Радича? кажи ми праву истину.“ Шта сам му знала нато одговорити, но да учиним по вољи и њему по вољи, а и ја да се не поскитам с каквом бећарином, и да по све непропадем на свијету, кад ме је већ зла срећа окупила, те сам се наопако изненада по себе с тобом растала, казах му; да волим поћи, кад већ бити мора, за капетана Радича, мога господара, него ма за кога другог, кога неznam. И тако ти се ја, мој Османе, покретих и удадох за тога старога човјека, који ме више држи и пази као своје дијете, но као праву жену; и пуно ми је реди говорио: да му је жао, што није могао за тебе да разбере, и да ме поврати теби, али сад је већ доцне, почем сам се покрстила и за њега удала, јер суди да би ме Турци одмах убили, како бих дошла међу њих. Ја му нисам смјела казати, да сам ја за тебе разабрала, и да ти се поруци надам, све у страху, да га сад већ не разрдим пак може од мене свашта бити, зато сам прећутјела вас наш уговор до данас.“

„То је мудро било“ рече јој нато Осман-бег „и не треба му знати, за наш договор, јер ко зна, шта би сад човјек учинио, кад би дознао да сам ја по тебе дошао. Ми ћемо гледати згодну прилику, да се нико и не осјети, и пресалдумићемо у Сријем, а ондје нам у ћесарској земљи не ће зар нико на пут стати, кад речемо, да идемо у

*) Петар Јокић буљукбаша Карађорђијев.

**) Станоје Главаш.

Босну. Само да ми је тек дочекати, да ми буде реда у град Турски носити књиге Карађорђијеве, пак бих ја тамо уговорио са рибарима за пријевоз, и могли би поћи одавде, ма како се украли од старца; и ако никако другчије не узмогне бити, а ја ћу се коју ноћ с Турским колом—патролом—завадити на Калимејдану, и јуришићу на њих, нека ме ухвате и у град одведу, а тамо ћу казати, зашто сам тако урадио, и уговорићу као што рекох. пак ћу онда изаћи амо из града, и казаћу овдје, да сам побјегао од Турака, баш кад су ме мислили удавити на једном ђубрету изван града.“

Тако су се они разговарали и договарали више пута, а нико ни сањао није, да је то прави муж и жена. Служкиња им је била једна постара Турска Циганка, но њу је знала млада госпођа запратити часом на Саву да јој штогођ изпира, а знала је, да поуздано сваки пут дуже остане, него што би требало, ма је куд послала, те им ни она она није много сметала, и били су по ваедан сами на тенани, нити их је когођ могао бунити, ни доћи им изненада, док не закуца колutom на вратима, да му се отвори. — Они су се Богу молили, и уздалису се у своју правду, а стална их је љубав храбрила, те нису ни очајали.

Прије него су и помишљали дође жива згода, да им припомогне у њихову намјерењу. Једног јутра порано развиђоше се готово сви капетанови момци по нахијама, и Сретен сам остаде са капетаном у двору. Но мало час, пак стиже и књига од Карађорђија на некога Гушанц-Алију, што у граду бјеше старјешина. Примивши капетан Радич од сељака књигу зовну Сретена и рече му: „Узми, Сретене, онај процијеп, те врзи у њега ову књигу, и однеси управо на капију у град. Небој се никога, не ћете забољети глава, но можеш достати поклона од Крцалиј-аге Гушанца, пак ми се одмах с одговором поврати, да онет овога брата што прије оправим на пут.“ То му рече пред бабом и пред сељаком, и то је Сретен једва дочекао, но мудар је био, пак као прибојавајући се рече своме капетану? “ А да не ће мене Турци, господине, тамо обуставити, или може бити и убити? “ Нато му се капетан насмијао, и каза му: да се не плаши, кад књиге носи од

смијао, и каза му: да се не плаши, кад књиге носи од старјешине старјешини, но нека се не каже да је из Старе Србије дошао, да војује и да бије Турке, већ ако га запитају одкуд је, нека им се каже од Драгачева, и нека се много неразговара с њима, већ само питан мудро нека одговара, пак нека се пожури с одговором назад.

Тако је капетан Радич свога Сретена храбрио и запратио с књигом у процијепу у град. Кад се видје Туре на капији међ Турцима чисто му свану, али је мудро ходило, и помишљало: да може међ Крцалијама бити и Хришћана, који се знаду са Србима, те се неиздаде, док не дође у конак пред Гушанца. Њему се каза, и замоли му се, да му учини на руку, да стече кога пријатеља од грађана, који би га са булом пребацио преко воде у Сријем. А кад му Гушанц-Алија каза, да му је ту женина родбина, он се обрадова, и одмах тамо отиде, те се састаде са својтама. Сви су се чудили његовом јуначком намјерењу, и бојалису се, да му се што лоше не догоди. Ту је он уговорио са својом родбином, да од њих по један сваку ноћ пође уз кол Турски изван града, да га позна и да га прими, кад му се са кадуном јави, почем одбјегну и измакну од Србаља.

Кад се вратио Гушанцу, те је одговор примио на Карађорђијеву књигу, а Гушанц-Алија знадијаше, које и одкуд је, те му рече: „Беже! ја обично за такове књиге дајем Србским момцима по педесет гроша, тако и ти кажи тамо кад те упитају: јесам ли ти штагођ поклонио? и сад пођи с Богом, пак гледај, да што брже одбавиш своју кадуну амо, а за пријевоз ће бити најлакше, ето ти намах обале ћесарске и по њојзи ћесарове страже, што ће вас прихватити.“

Осман-бег узне свој процијеп с књигом Гушанчевом пак отиде одкуд је и дошао, на велику капију крај тулбета — светога гроба — управо своме капетану Радичу. Кад тамо дође, пред бабом га упита старац: „Јеси ли се, момче, плашио од Турака? и како те је Гушанц дочекао у граду?“ Нато му он рече: „Плашио сам се из почетка помало, јер није шала, ићи душманину у чељусти! али се и охрабрих брзо, кад сам премислио, да је горе ако опазе

Турци, да сам се од нечега препао, него кад им јуначки приступим. Тако сам ти се и сам ослободио, и јуначки сам ишао кроз град, и јуначки сам дошао у конак Гушанчев и пред њега сам изишао тако исто, као што сам сад теби дошао и донијео ти од њега одговор. А дочекао ме је као што добар старјешина дочекује.“

Још га питаше капетан Радич: колико је добио од Гушанца рубија, као поклоне што му је од старјешине донијео књигу? Он му рече: педесет гроша.

Потом узме капетан Радич књигу и отиде с њоме некуд у чаршију — варош — а Сретен превуче мандал преко врата, почем и баба некуд муну, пак отиде у кухарницу, да узме бајаги жеравице на лулу, но право да види, је ли му газдарица сама. Ту га је она већ чекала, и тешко дочекала, да чује само, да ли се с ким састајао од рода или познаника, и је ли што уговорио, како би што боље измакли и отишли међ своје људе? Он јој казиваше све редом, и како је већ и уговорио, да поједан од њиних људи иде сваку ноћ уз кол Турски, да их позна и да их прими, кад му се јаве.

Онда му она рече: „видиш, Осмо, ја одавде изаћи не могу ни ноћу ван у мушкоме одијелу, а баш никако, ако није старац с вечера дома, те рано легне и одмах заспи, бојати се од Срба, да ме ноћу као женско не ухвате и не затворе до дана, да виде, што тумарам у невријеме по сокацима. Зато ти ваља набавити за мене мушку одјећу, а пусат ћу ја склонити за себе ласно, ено га у ризници има више но дрва на дрвљанику. Но имаш ли пара — новаца — да купиш штам и треба одавде а и преко Бесарије до Босне, ако нема у тебе колико то залеже, а ти ми кажи, пак ћу ти ја додати, јер је ризница под мојим кључем, и само кад старцу шта треба, онда он иде тамо, те узме пак опет забрави и мени поврати кључ, да му га чувам и да пазим на ризницу. Ваља ли тако?“ Осман-бег је мало пођутјео на те њезине ријечи, пак јој је онда овако говорио: „Има у мене пара, колико гођ нам треба, а и да ми се није десило уза ме, могу наћи у зајам у граду у наших људи. Тек ти сједи с миром од капетанске ризнице, и не узми му ни једне клете парице, јер би то била крађа,

а крађа је ружна грјехота пред Богом, а подла опачина пред свијетом. Тако нам ваља отићи одавде, да нам се не рече за нама, да смо понијели туђега чега, што вриједи једне шиватке. Чистих ћемо руку и права срца отићи, да нам није зазора ни од себе. Тако, душо моја, ваља, а твој ће Осмо теби набавити све по жељи; само да нам је што боље згодне прилике, да се омање муке кренемо и отлонимо одовуд. Само да ме не застане овдје Карађорђе, пак би ме могао узети од капетана себи, и одвести собом у његово село, пак ето нам онда големе жалости и одгађања.“

Ове је посљедње ријечи Осман као пола тугујући јој се изговорио, али га је млада Зобеида умјела охрабрити, да се не плаши, и да се не једи, јер му досјетљива овако рече. „Бог ми с тобом био, Осмо, не мој лудовати, ни помишљати, да би тебе стари капетан више пустио од себе, и другоме дао у момаштво. Данас је ту говорио пред неким старјешинама, да те воли но и једнога досад, што је заволео, и да те никоме не пушта од себе. А и баба му је данас нато рекла: како си послушан и ваљан дома, и како на сваку и најмању стварчицу пазиш и склањаш је, да ништа ничему не смета. То ти је боља исправа, но све друго, јер старац вјерује баби подпуно, и ништа јој покварити не ће, с тога ти и велим: не брини се и не плаши се од долазка Карађорђијева.“

Тако је млада када свога бега разговарала, и није му дала да клоне, пак да га мучи што не зна, шта ће му бити, и тако да живи све у страху, да се може још и растати с њоме у Биограду, и замахнути куд подалеко уз Карађорђија. И он је био приличан дјетић, особито је био пун свога господскога поштења, као што бивају наше богате Потурице, те га ништа неби тако поколебало, као кад би морао отићи куд на страну, и своју Зобеиду опет оставити, што је волијаше као своју душу,

Права љубав и најмучнију сметњу тако ласно побиједи и уклони је себи спута, да јој се моћи и највеће јунаштво дивити мора, као да јој нешто веће иде на руку и закриљује је. Нека мудрује ко како хоће, али се може некако помислити, да су силна чиста срца, којијем не ру-

кују сумње, што би их навеле на зле странпутице, гђе се обично страда. А правди се сама згода намеће, а кривди нема удеса никако, јер је своје зло гони и таре је.

Осман је набавио све, што им требоваше, а на брзо им се показа и згодна прилика, да се отисну на пут. Једном још одмах за великих заранака дође стари капетан Радич дома, и оправи хитно на коњма момке некуд у нахију, а сам остаде са Сретеном дома. По вечери леже стари војник, да почине и да одмори своје старе кости.

Обоје је знало, и Осман-бег и Зорка, да је та згодна прилика по њих удешена, али нису смјели једно другом казати, већ су ћутјели, да их страх не кида са двоумљења клетог. Она баба Циганка била је уз Кочову крајину у Радичевој кући у Остружници, и чинила му је измет на дому, били су дакле стари знанци и по томе и пријатељи једно другоме. У сваке бабе, вели свијет, има више од два ока, и више чује, кад јој иде у рачун, исто више зна и говорити, него друге млађе жене. Али је ова Радичева баба могла бити учитељица оним другим бабама, јер је она тек знала намјештати, или кад кога хвали или кад опада, или ма и онако у каквој приповиједци. Та је бака Радичева још првих дана, како је Осман дошао, опазила њезиним оштрим оком, да се он са младом Покрштеницом познаје, и да су једно другом нешто претежније, но само онако, као што бивају познаници познаницима. По томе је баба вребала, да види, је ли Сретен Турчин, и довребала га је више пути, и кад је авдес узимао — кад се прао изпред молитве — и кад је клањао, и како се чувао од јела, а и како је са Зобеидом ашиковао. И та је баба била већ дотле дваред турчена и дваред крштена, а име јој је било Достана. Она је била од младости своје стокућанка као пјевачица на гласу, и са онаком матором било је посла ћиманету — егедама — „Док је млада била,“ говораше за њу капетан Радич, „нико јој није могао у траг ући, ни трага јој отиснути, и што се од ње отело, да се није чему довила, или да није шта она дознати могла, тога би се бадава ма ко други лаћао. Вриједна је била, и сав је свијет вољео и призивао.“ Покојна се стара Радичевица с њом пазила, пак је она код ње у Остружници бивала по-

често, и стајала је код ње, и дјецу јој Милована и Јована и Мијаила држала. И сад је одмах дошла капетану Радичу, како је прешао из Бесарије, и остала је код њега у кући и кад се оженио том младом Покрштеницом, и ако га је одвраћала, да то не чини, јер му та млада кадуна никад онака жена бити не ће, као што он мисли и жели.

Како је баба Доста увардала, да је Сретен и Зорка муж и жена, одмах се побојала за Радича, да га не отрују или не убију, али кад је већ довребала и дознала, да они обоје поштеније мисле, и да не ће да погазе капетану старом хлеб и со, онда се и она мало стишала, и задовољавала се само гледајући како оно двоје, Сретен и Зорка, мудрују и смјерају да отиду. Она се дуго мучила и дуго се бочила сама са собом и била се по памети: били ваљало казати капетану старом зато, пак нека чини како му се свиди боље, или би боље било, поменути оним двома да сједе с миром, и да не страдају. Она је знала, да је стари капетан Радич честит и разборит човјек био, али је и знала да је страшан непријатељ Турчину, пак се бојала, да га не ували у гријех, јер би може бити погубио обоје. — А трнула је, кад је помишљала, да рече Сретену и Зорки, да се прођу тога намјерења и тога грбава посла, и да иде одкуд је и дошао, пак нека се тамо жени у новој постојбини којом хоће кадуном, а ову нека пусти, кад је већ таке среће, те се морала и крстити и преудати за живота мужевљева. Бојала се баба Доста, да се Турчин не озлоједи, и у једу и гњеву зло не учини и и по себе и по другог кога, јер није шала рећи љубезнику, да пусти своју драгу, за коју зна, да га воли тако, да би радије с њим одмах погинула, као и он с њом, но што би мијењала љубави.

Дуго се баба Доста колебала, јер није била петљарица ни смутљивица, но сад јој је тешко било сломити се ма на коју страну, а још јој је теже било прећутјети и понијети на својој души злу срећу, ако се какова пригоди коме, јер би увијек помишљала, да је ма коме шта казала, зар се не би баш таково што догодило. Најзад је смислила да ће најбоље бити, да каже своме капетану, а и смислила је, да ће он најбоље знати, како ће се моћи тој не-

прилици и ружној муци доскочити и све загладити, да не буде ни по кога баш онако грдно, као што би могло бити с луде и напрасите какове главуре, кад би без разлога букнула и дала на вољу бурноме гњеви, да се освети онако како ће се послје кајати, кад дође у свијест.

Једном отиде Зорка са неком рођаком у госте у Остружницу, а и момци се били поразилазили по вароши као људи беспослени. Тадај рече баба Доста староме капетану Радичу: Кад сам неки дан имала нешто изапрати на Сави викну ме с града моја заова, што је за оним Ибром сарачем, и мољаше ме, да јој дођем у град на неки особити разговор. Ја сам јој се одазвала, и пола јој се обећала, а ипак ми је сумњиво било баш и ићи, што сам се опет покрестила, пак да не узму Турци то на зуб, те би од мене триста јада било, и присјело би ми и турчење и крштење. Но знала сам, да за мене стару жену и удовицу од вајкаде не ће се толико бриге водити, и не ће се разбирати, јесам ли Мухамеданка или Хришћанка, те оно од ономадне отидем тамо мојој заови, а она ми онда рече: да је дошао неки Осман-бег први муж Зоркин из Земуна у Биоград, и разбира за њу, и желио би знати, шта ти за њу тражиш, пак да ти одмах одкуп даде, јер вели да је он дошао на твоју ријеч и по твојој поруци. А нико ми за крштење ни мукает није био.

Нато јој капетан Радич одговори: „Баба Доста! Ја јесам поручивао неколико реди тамо, куд су се иселили Ужичани, Зоркином мужу, да дође по своју жену, али по несрећи његовој, није ми се одазвао никако, а сама знаш како је Карађорђе навалио био, да се покрсти, и да је ја узмем и привјенчам; ти мене знаш да ја нисам човјек неразборит, и ако сам душманин Турчину, као што је и он мени – те сам с тога и поручивао по мужа јој, да дође по њу, пак да је води без иједне паре, е ја нисам искао одкупа за њу, почем ми се предала на вјеру. Ја бих још почекао био, и не бих хитјео с крштењем, и небих је хтјео узети никако, онако грјешно дијете, да на мене не навали Карађорђе, и чисто ме човјек обезуми са наглости своје, и онако ме напријеко сломи, и ето ожени ме. Ти си погодила, кад си ми рекла, да сам се оженио преко срца,

и да ниси видјела невеселијег младожење од мене. Тако је и било, — али шта ћу сад? нудер се ти домисли премудра Соломунко, пак ме научи, како да радим! — Ја сам посеби судим најбоље, кад помислим како би мени било, да су моју покојницу заробили Турци кад је Зоркина доба била, пак да знадем за њу гдје је у харему. Та отишао бих по њу, пак да је с оне стране свијета, што наши људи реку, гдјено живе пеоглави и репати људи, и јачачно бих прије своју оставио главу тамо, но што бих се без ње повратио дома. Нудер ти мисли и смисли, јер знаш ли како ми је сада? да повраћам покрштену и привјенчану жену Турцима, шта ће рећи вјера и попови, а шта ли ће Србадија прозборити ма и шапатом, јер тај шапат не би баш посве отишао у папрат. Карађорђије би ме најжешће застидјео, а ја не бих знао право да му одговорим ваљано, као што не бих имао су чим ни свијету запушити уста, ни закратити коме. да ми се не насмије, нити да помисли ружно. Ја вјере ми не знам никако шта да учиним, да је пустим, биће како рекох и вике и руге, да је задржим, што је пуно мучније по мене, раздвајам два срца, што су прирастла од милости и љубави, цијепам душе, што су дишући једна у другу постале јединица у два суврстна тијела. Та била си и ти млада, пак те сјећаш, како ти је било, док ти ни сам добавио твога Мусу у Остружницу. Умало се ниси помамила за њим, кад си била чула да је пао с коња, и као бињаџија — џамбас — уломио врат, те остао мртав на мјесту.“

Баба му рече, да ће мало да премишља, пак ако се чему довије. јавиће му се и сама и непитана. Може бити да је кадра била и онда штогођ ваљано рећи, али баш не хоћаше, док још боље не увјецба, шта управо смјера Сре-тен и Зорка. Ови двоје нису ни помишљали, да баба Доста све види шта они раде, и све чује, шта они сироти говоре. Кад су њих двоје у најбољој љубави на тенанц про-водили вријеме, мислећи, да ни тица неможе налетјети, да шта види и да дозна, а да они неби спасили, онда је баба Доста с Радичеве отлукане гледала кроз отворене прозоре шта они раде и слушала шта говоре. Та и у њој је маторој пуцало срце од жалости, како се двоје воле и

милују, а мораду крити онаку праведну љубав. Слушала је разговоре, и чула је, како мисле поштено као дјеца од честитих кућа. Баби је још стало било да дочује њихово намјерење и кад су накани поћи и побјећи.

Кад је Сретен са оном књигом ишао у град, и кад се повратио весео, и кад је видјела да ће и стари капетан изаћи у варош, онда и она каза Зорки, да имаде посла код свога сина, и да јој неможе одмах доћи назад, почем се мора тамо позабавити, већ нека она сама удеси ручак капетану и себи и Сретену како зна. То је Зорка једва дочекала, јер се већ узмучила била, како ће бабу уклонити, да се са својим Османом разговара и да чује, шта је било у граду. Баба Доста одмах отиде, и за њом Осман или Сретен замандали врата, пак се врати својој драгој кадуници, а и баба се кроз сусједску пусту Турску кућу провуче и с тавана пустог размакнувши отковане даске дође на капетанов, што је над коњушницом, одкуд је све видјела, шта ови двоје раде, и све чула, шта говоре. Кад је тај поштени разговор саслушала, није јој се могло наивно, већ је одмах сама себи казала, да наговори свога старога капетана, да пусти булу са њеним суђеником, нека иде, куд јој је рекло суђење. Она је мислила, да то прође тако лако, да ни кућани сви не осјете, а камоли да кога још заболи глава од тога; али је срећа у Божијој руци, и само Бог наређује, какви ће чему бити пошљедак. По једу скаче цијена умиљу.

Та је баба Доста била лапатљива по своме рачуну али није била зломишљеница, нити је била хлапимуха да коме досади, што је зловна, или да кога завади с киме, а казује се, да је многе куће помирила, што су биле у завади. Злорада није била никако. — Син јој Ибрахим или Аврам, није био на њу, већ је од младости своје бивао више реди затворан и бој свакојаки подносио од суда за крађу и за похару. Но одкад је сад Карађорђе завладао, који није марио, да се свађа и да се бије са неваљалцима већ их је одмах вјешао или пушкарао, — од тога се доба и Ибрахим узео у памет, да му остане глава с миром. Капетан га је Радич поред матере примио у момаштво али није сједио код њега, већ је имао своју неку чатрљу или

полаземуницу у Пали-лули, пак је тамо стајао са својом женом и дјецом, а ишао је по вилаету као и други момак, кад му дође реда. Осим њега зна се већ, да су у капетана Радича била још друга три момка. Један је био из Сријемског Посавља или Подлужја из села Купинова по имену Сава Шарчевић, што му га је Карађорђе оставио, ради вјере и ради јунаштва, а знали су га још оба од Кочове крајине. Други је био Шумадинац из Грузе из села Кнића по имену Благоје Маркељин. Трећи је био неки Згранов из Подлимља од Плава, а име му је право било Живоин, но онако су га прозвале старјешине, особито Карађорђе и капетан Радич, што је био превећ горопадан, и кад је он мислио по својој глави да има право, не би био пустио. пак да му је било за главу, и никога се није стидјео, но само Сава од Посавља, у кога није никад било лакрдије ни шале. Доста сам пути слушао, гдје казују, како је стари Радич казивао: да су од Сава зазирали, и уклањали му се с пута, осим баш главних јунака и старјешина готово сви остали момци и војници, и пазили су га као извртна јунака. Пети је момак био Радичев тај Сретен или Осман-бег за кога већ знамо, како је дошао и како му је остао у кући као по поруци.

Како је стари капетан Радич био старјешина над војском, и како су га све страже и сви момци и паидури морали слушати и владати му се по ријечи, не би му младе Покрштенице нико могао одвести ни измаћи од њега кад би он дознавао за такovo намјерење, и кад би томе стао на пут. Док му баба Доста не рече и не оповидје, ни сањао није, шта му се у кући ради. Она је чекала да је Радич и сам упита, шта је смислила, да би најбоље било да уради; али старом капетану није то баш све на уму било, почем му није понајпреча брига била, тако је било прошло и неколико дана на миру, без једа и без каквога разговора. — Баба се бојала збиља, до је они двоје непреваре, и не уграбе ноћу пуст пут и не муну из куће у мрак, пак ето им Калимејдана и Турске страже и града сигурна утецишта. Зато она сама уграби капетана Радича, пак му оде овако мудровати и извијати говорећи му; „Ја сам се нечем домислила, али не знам како ћеш то примити.

Видиш, господине драги, како дивљи тић једнако нагиње, да измакне и да отиде у своју пуну дивину, гдје се воли патити свакојако, него овдје најљепшом се храном хранити и увијек у суху бити, да не знаде никад, има ли зла и љута времена. Јасам једном туђег пса примамила, видјећи да је остао пуст и подурлавајући тумара и тражи газду. Код мене му је добро било, јер у мене бијаше пуно дјеце, пак је и добио пуно комада, осим што му се даде оброчно. и био је готово двије године у нас. Али морам казати шта сам запамтила од тога пса. Он се присвојио уз кућу, али би често на туђ који разговор ђипао, и трчао на шор, и почем би све прегледао, рекла бих, да се невесео повраћао у авлију на своје мјесто под кошом. И то сам видјела. да никад ни на кога није онако совлаисао, као што обично покућари на туђина хоће да насрну, особито на просјаке, што односе комађе из куће. Тај је пас свеједнако био. као на туђем огњишту, и као да је слутно, на прекретњу, пак се никоме није хтјео замјеравати. Као да је тако и било, кад једном око подне иду неке жене шором испред авлије, а мој вељов изкочи из своје јаме испод коша, пак не удари ни на отворена авлијска врата. већ прескочи преко љесе на шор и поче скакати и цикати и умиљавати се око једне сељанке, а она га одмах познаде и јави му се: „нуто мога курјака! одкуд ти сад преда ме, кад те не ма већ ево скоро двије године.“ И ја изађох на шор и мој покојни Муса и наша дјеца, да се нагледамо чуда, како се пас на нас више не хтје ни обазрети, као да нас није никад ни видјео, нити окрете главе на кућу ни на авлију, као да смо га ту увијек пребијали, и да се свачега напатио. Та је сељанка из Моштанице више Унке и запита ме одкуд ми њихово псето. а ја јој казах, како је пас био затумарао и како се био загубио, да се није могао више повратити на свој траг одкуд је дошао, те сам га вабнула и он тако остаде код нас. Та жена мало заиска воде пијаће. и тако уђе с нама у авлију и у кућу, гдје се и воде напила, али онај пас остаде на шору, као да се бојао, да не дође на жежељ, што га нисмо ни имали. Док су се ту жене мало поразговарале с нама, ударише и њина кола с људима. Кад мој вељов осјети и опази свога газду и своје волове у

јарму, како је скакао, од радости зубе изклибио, као да се смије, полегушке се умиљавао уз газду, и уз волове скакао, и волове љубио, и како је њега стока познала и одмах га примила то се не да тако лако изказати. Нама су готово удариле сузе на очи. Што је туђе не бива наше никако, ма му ми како угађали. Тако ти је господине, и иста ова Покрштеница Зорка туђа жена довијека и уди и удиће увијек за својим мужем и за својим завичајем, гдје јој се прва срећа јавила, што јој оста на срцу, а што омиље не омрзну. С тога судим по мојој памети, да би најбоље било, да је онако пустиш, како би се ласно могло помислити, га је утекла. Та има жена, што ти неће бити као туђинке у кући, и неће свакад уздисати и плакати, кад тебе није дома.“

И стари је капетан Радич исто тако тежио, да учини што је право, јер је као прави Србин држао у својој глави, да се силом не љуби, и да жена не може ономе мужу свесрдно пријатељовати, кога не може вољети, те је каил био и пустити туђу жену, само се није био довио, како ће да омање стида прође. По ријечима бабе Досте све би живо помислити могло, да она држи страну Покрштеници, и да само њене среће ради тако разговара пред капетаном Радичем. Али је баба то чинила због старог капетана, да њему скипе биједу с врата. Радич је добро знао, да то баба смјера, те никако није посумњао. Он је схватио, да би добро било, онако учинити, као што му је она рекла, али само није знао, како би најбоље било без вике и без муке какве, те јој овако и одговори: „Не говориш, душе ми, криво, баба Досто, јер ја видим, да је у мене туђа жена, и да она већ никад не ће бити моја. Но ти мене вјерети, научи, како треба то урадити, јер сам ти ја у такову женску послу невјешт; та знаш ме, да се ја нисам никад занимао с таквим чудом, чим се хвале жене, као што си ти. Те ти и сад добру вољу дајем, да наредиш ти и да управиш ти по твојој глави, но да удесиш, да никога не заболи глава, Ја знам, да ти мени пријатељуеш, а поуздана си ми пак не двоумим нимало, како ћеш смјерати, да буде сретно.“

На такове је лијепе ријечи преправна била баба Досте,

да одговори своме доброме и поштеноме господару од дома, те му и рече: „Како би било, да отидем у град, пак да јој нађем мужа, и да му речем, нека ти дође на вјеру по жену своју, и нека он удешава себи згodu, како ће је одбавити одавде у град. Јер ја велим, да би то још најбоље било, јер га највећма боли и најжешће га тишти тај посао, што велиш ти, драги господине?“

Радич је био подпун Србин и јунак, као да је од Душанова времена негдје запао, пак сад дошао међу Србе, те му се и свиди путна ријеч бабина, и одмах јој одговори: „Баба Досто! иди у град, и нађи тога Осман-бега, и кажи му, нека се само преруши и обуче на себе Србско одијело, пак слободно нека ми дође на вјеру, и нека води своју кадуну дома. Само нека се чува, да га Срби не познаду, да је Турчин, јер је чудна луда свјетина и осим боја, њој је свеједно, ма како било, ма кад било и ма гђе било, ту ти она не разбира, већ оде за лудом и за занешом главом у свако зло, пак куд пукло, да пукло за онда, а кад касније до какова одговора дође, онда хоће да јој старјешине узму кривицу на себе и да је оправдају, да остане чиста пред другим свијетом.“

Токо су се разговарали и договарали, а може бити, да би се и свршио тај разговор по жељи бабиној, кад би оповидјела капетану Радичу, да је Сретен исти Осман-бег, но наиђоше неке старјешине своме староме јунаку на каву и на свој разговор, те баба отиде у кухарницу примицати ђезве к ватри. То је наишао неки Младен и Милоје, што су као и Радич доглавне биле старјешине.

Баба је пекући им каву премишљала, били казала староме капетану Радичу, да је Сретен исти Осман-бег муж Зобеидин, или би подметнула, каквог другог Турчина из града, да узме Османово име на себе, пак да дође по Зобеиду, коју би она ласно обавијестила, а на своју руку окренула, да се не издаје. Но то се баби чинило подло и пријеварно, те је и сама себе корена, што је грдно и мислити могла, кад јој је већ каплета Радич рекао, да иде по Османа у град, и да му га доведе на вјеру. А и од њега је чула, како јој је рекао, да би за својом женом некад отишао, да је избави туђега робства, ма му како

играла глава, и да би вољео изгубити и главу, но се без ње вратити дома. То јој паде на ум, а ласно јој и по томе било судити, како честито мисли стари капетан Радич, и да јој не треба, којешта извијати, већ и онако учинити како ваља по његовим ријечима. Тако је и смислила баба била, да уради, но тек хоћаше поприје да обавијести и Османа и Зобеиду, да се не препадају, и да никако не помисле што мучно, те би очајали, и ко зна, шта би у страху и у једу учинили.

Кад су отишли гости и с њима и капетан Радич, онда рече баба Доста Зобеиди: „Јуче сам била у граду, и сви су те поздравули родови, и тешко чекају, да им већ једаред дођеш.“ Млада се сирота нађе у чуду и препаде се кад чу те ријечи од ње, и сва претрну, да јој не могаше ни једне ријечи прословити. Дуго би јадница била у тој мучној забуни, да није баба била свијестна, пак јој рече благу ријеч: „Не бој се, синко, нисам ја жена злорада, ни безумна смушеница, да што позлобице без разлога урадим. Да Бог да се сраморио, ко ти о злу ради! Ја ти желим добру срећу, а исто ти жели и наш стари капетан Радич, и не ћемо ти сметати ни како, да се повратиш твоме Осман-бегу, не бој се, вјеруј мени, само ваља паметно удесити, да капетану не гори образ пред свијетом, почем си му привјенчана по ријечи Карађорђевој.“

На те бабине ријечи заплака се злосретна млада, но и сама не би знала казати, да ли се заплакала од радости, или од страха, почем је овако баби проговорила: „Бог из тебе говорио баба Досто! ја већ видим, да ти више знаш, но што сам ја могла и помислити, и сад до тебе стоји, да будем сретна или да пропадем као ни која моја друга до данас. Не плашим се од смрти толико, колико од срамоте да ми не поцрни женски образ, што досад бијаше чист подпуно. А највише се бојим, о Боже мој!“ но чим то на-усти, загуши јој се глас од тешка јецања и плача, да не могаше ни дихати честито, те и паде главом на миндерлук покривши лице објема рукама. Баба се нађе у чуду, и поплаши се да јој што не буде, те је брже боље подиже мало, да се одгуши и да к себи лође, а сјетила се одмах баба, да је млади на ум пао био њен Осман, пак у забо-

рави пође да се изда, да јој је ту, и да се боји за њега, да јој с ње сад ту не погине, но жалост је надхрвала и обуео је плач голем, те немогаше све изустити. А кад је к себи дошла, плахо је бабу погледала неколико пути, и једљиво је упита: „Шта сам рекла баба Досто! издадох и себе и?“ — потом опет умукну и одмекну, јер је и опет облише сузе, а кроз сузе оде бабу материти: „Да си ми по Богу мати, не издај ме, кад се ја издадох луда и безумна! Не знаш како ми је на срцу, не знаш, да већ и не марим за себе, само ме тишти — о Боже мој!“ — По томе је тихо плакала и олакшала срцу своме.

Кад већ видје баба, да се може с њоме лијепо разговарати, онда јој рече: „Кад си ме, кћери поматерила, хоћу ти заиста бити мати, али више ти пријатељовати не могу, него што сам већ и досад, а ти зато и не знаш. Знај, синко, да капетан зна да ћеш ти њега оставити, и знаш да те пушта радо, и да му је мило, што ти је Осман дошао по тебе, само још не зна да је Сретен тај твој Осман, већ мисли, да је у граду, и да тебе тамо очекује, пак да те води на завичај. Капетан је Србин прави и честит јунак, који не двостручи и не шепртљи кубурећи. Он је казао, кад је о томе била ријеч, мени: да је њему за његове младости тако нестало љубе, да би за њом отишао, ма она гдје била, и или би је избавио и са собом одвео, или би и своју оставио главу. Зато је он и поручивао твоме мужу, да по тебе дође, јер ни у сну није сањао, да те узме, већ је одмах окаилио био, да те поврати роду, да му туде не јадиш по кући и, као што рече не слиниш по буцацима. Јасам се с њим више пути разговарала, и увијек је красно мислио, и кривио је само Карађорђија, што га нагони, да те узме њему за хатер, да рече бојаги, да је он оженио старога капетана Радича, свога јолдаша лијепом и младом Покрштеницом. Не брини се нимало, кћери, ни за се ни за твога Османа, за кога нико досад овдје не зна осим мене једне Ја ћу с капетаном се изравнити, а ти ћеш му на походу још пољубити руку, као своме добротвору.“

Млада се Зорка од чуда чисто окамени, јер немогаше онако вјеровати баби, својој помајци, да не подвоуми. Тек је бабу запитала: „а одкуд ти дознаде, и како докучи,

да је Сретен мој Осман, кад смо ми ту тајну тако чували као што нам је глава мила? Нато јој баба Доста одговори: „Е мој синко нато ти зато можеш мене и питати? Зар ти не знаш, да сам и ја Покрштвница? — Пак како не бих ја познала Турчина, пак да се он ма како претвара? У Турака је други обичај у свачему, а други сасвим у Србаља. Твој се Осман није дваред у кући окренуо, а ја сам одмах познала по његовом сједењу и разговору, да он није геак, већ да је господичић и Турчин. Послије сам мотрила на свашто, и видјела сам, да ти је муж, а ласно ми је било помислити, да није метнуо главу у торбу и преко толике земље амо допутовао, да те само види очима, већ да те и избави и одведе. Све ја знам, синко, и како ви красно мислите, да за вама нема црна трага. А зар ти мислиш, да бих се ја баш тако заузела за вас двоје, да сам ја дознала, да ви смјерате криво учинити? Ја бих вам тако исто стала на пут, као што вам га сад хоћу да прокрчим, да одпутујете с миром и без кара кад би осјетила и најмању подлу пријевару и мучну пакост по злобној освети каквој. Мој синко, ко свијетла образа умире, не каје се, што се родио, ма му за живота и горки дани бивали. Ти ниси провијуша ни какова пролијет, пак ће Бог провиђети, и све ће поћи сретно за руком, и биће лијеп пошљедак.“

Те ријечи бабине освијестише младу Зорку, те се већ једном тешко охрабри и ослободи, да вјерује баби, и да се с њоме као са својом помајком разговара. Она загрли бабу Досту, и рече јој: „хвала ти као рођеној мајци! што ми понесе терет са срца и узе бригу на себе, да израдиш мудро и ваљано, да се са поштеним овим старим капетаном мирно и у љубави растанемо. Вјеруј ми, помајко да сам досад сто пути помислила, и сама себе питала: је ли праведно да утечем и да осрамотим онога старогачовјека, што ме је онако красно узео и примио на вјеру и сачувао ме, те нити сам коме робовала, нити сам изгубила своје женско поштење. Пак ми је и у главу долазило: шта би радила, да ме у бјежању стигне капетанова ријеч: зар ти, Зорка, мени тако захвали, што сам и сам казивао, да би те радо предао твоме Осман-бегу, и што

си ми у кући била више као дијете, него као жена? Те су ме мисли мучиле и грдиле једнако до сад, и нисам већ знала, шта ћу сама себи, да наодговарам. Јадна сам ти била и биједна, и по томе ми се чинило, да већ нема несретнијег чељадета од мене на овоме свијету. И да се охрабрим, да могу оставити капетана Радича по вољи и кад год хоћу, сама сам себи говорила: да ми је он узео вјеру и покрстио ме, и привјенчао за се. Е, али нека друга свијест у мени одговараше ми нато, и побијаше ми ту паклену противност: да капетан није крив, што се мој муж није сдзвао на толике поруке, и да је Карађорђије сплахао и мене и капетана, те се ја покрстих и удадох за њега. С тога сам ти увијек била тужна, с тога су ми сузе летиле пуне и саме, кад им се не бих ни надала. Ах, јадно је срце у грудима, кад му добра глава не прискочи у помоћ онда, кад у своме осећању подлегне под очајање, а још је грђа глава, кад се са добрим срцем неслаже договорно онда, кад од мудровања полуди, и изтрчи из умног свог вагаша, и за тумара, куд се и не пристоји. Хвала ти и опет, сад и довијека ти хвала! Срце ми се сад смије, и каже ми, да те је сам Бог напутио, да ме избавиш ове двоструке невоље, и знаш јамачно, нашто се наставиш, да не ћеш напустити, док не свршиш, као што треба да буде.“

Мило је било баби Дости, кад већ једаред леже и то тешко разумљивање, и кад се већ тако познадоше, да једна од друге више ништа не таји посад и не крије као од злотвора, који вреба ријечи, да по њима науди и да упропасти. Баба јој говораше као мајка: „Видиш синко, сад ти вјерујем, да си се напатила страха, што си га сама себи стварала, а ни у коме ниси држала вјере, да те разговори, и да ти ту аветаству умотворину избије из главе. Но што је било, то је и прошло, и више бити не ће, и Бог ће све окренути на добро. Ти кажи твоме Османбегу све, и ништа од њега не затаји, и разумљуј га тако, као ја тебе. До који дан ће те зар већ дома поћи; само ћемо видјети, којим путем бива олакше да се отиснете, да и ви слободније прођете, а и ми да се за вама превећ не бринемо. Ако стигне која књига од Карађорђија,

да се носи у град Гушанцу, нека је Осман-бег однесе, а и ја ћу тамо доћи, те ћемо удесити, како ће бити понајбоље.

Но Зорка се сада била промишљала, и домислила се била нечем, те баби овако говораше. „Не шали се помајко, не казуј ништа Осману, већ му се чини и невјешта, као и досад: И ако икако узмогне бити, да се, са капетаном осим нас двога разговориш и договориш, јер вјеруј ми, да се ја сад већ плашим, и не знам, како бих погледала у очи капетану, кад бих ја дознавала, да он за све знаде и да је тако честит, да ми о срећи ради. Гледај како те Бог учи, говори и удешавај осим нас двога само да се ми не патимо тога стида. Није ласно подносити добротинства, кад превећ надмашује заслуге, а немоли кад нијесмо нимало заслужни, но по готову бивамо укорни, кад газимо хљеб и со, и кад канимо да преваримо капетана Радича, који нам је доброта сама. Ја сад тек опажај, да је само оно права срећа, што дође поштено човјеку, а што бива подло и пријеваром или по туђој несрећи, бива укор и гојехота. Ја сам само женска страна, но кажем ти, и задајем ти вјеру, да нећу поћи из овог дома никако, док ми ти не речеш, да ми је благословио пут мој добротвор, капетан Радич.“

Таковоме се великоме поштовању и поштењу није надала баба Доста од те младице, и ако је знала, да је честита. По томе је пригрли помајка, као своје дијете, и рече јој: „Тако, синко, мисли и ради довијека, пак се не бој зла, јер ће Бог бити с тобом свагдје и свагда. А посад је моја брига за ваш полазак: но Осман-бегу не ћемо говорити ни бијеле ни црне, нека он мисли, да он рукује са тим намјерењем, јер би и мени било жао, да се овдје стиди и снбива. Но ево нам нашег капетана. Кад он сад дође ти узми твој вез или плетиво; пак иди мало Живковићки и посједи мало код ње по обичају, а ја ћу се сад барем на тенани разговарати с њиме.“

Док је капетан преко авлије прешао и до куће дошао, дотле се већ и млада Зорка у својој изби спремила, и увела у руке свој ћерђев са свилом и златом, те сrete старца у кухарници. Он је омилова руком, као дијете, и зашита: „Далеко ћеш ти, синко? Она му каза: „Пођох до

Живковићке, да ми покаже њезин један покољеник, да му видим крајеве и ивице уз дуж, да овај што ја радим, не буде лошији од њезина.“ — „Иди, синко; иди,“ рече јој Радич, „од оне се жене може што и научити, јер је Сојевићка и за Сојевићем била, те је дошла из честите куће у честиту. Мило ми је, кад се дружиш с њоме.“

То јој рече пак мимо ње отиде у собу, а Зорка преко авлије на сокак. Баба му дође из друге собе у сусрећу да му по обичају прихвати палицу или треквачу, и да га понуди сладким и водом и кавом. Стари је капетан погледа и рече јој: „Море, баба Досто, ти си ми нешто превећ весела, да си млађа, помислио бих, да си већ под прстеном, но сад ти не могу бити вјешт, док ми сама не кажеш, шта ти је срце разиграло?“

Баба је била радостна, а по томе као свака жена и разговорна и вољна на бесједи, те своје господину истину пође говорити са шта је весела, и с чега јој се живо срце смије у грудима: „Како да се не радујем, како да ми срце не пјева, кад живим у кући Божјих људи, гђе се нико не претвара, нико никоме не злоби, и свакоме је домаће поштење прече од свога посебице. Сад сам се разговарала са нашом Зорком. Ти знаш, да је ја волим, као да сам је родила, само с тога, што сам увјецбала, да је овако честито чељаде, као што се може помислити само. Чуј, капетану! шта ми рече, кад јој ја поменух, да отиде од тебе. Ово су јој биле ријечи: „ја сам само женска страна, но кажем ти и задајем ти вејру, да не ћу поћи из овог дома никако, док ми ти не речеш, да ми је благословио пут мој добротвор капетан Радич.““ „Шта велиш на такове ријечи, господине?“

Чувши то капетан Радич од своје бабе Досте, за коју знаде, да му не би лагала, да јој игра глава, зачуди се баби, те јој и рече: „А вјере ти баба Досто, да шта си ти мислила за Зорку? Море, познајем ја оно дијете, каковом красном душом дише. Зар ти мислиш, да бих ја за другу булу писао и слао улаке, да јој траже мужа, да је води, да ми ту не пропада и не вене на очиглед, кад ја не бих знао, ко је она, и какова је она. Да је она неваљалчина и каква лукава лисица, ја бих њу одбио из куће у свијет, пак би јој се нашао мајстор,

који би је научио памети, и довео у женски ред. Већ ти мени кажи, баба Досто, како ћемо ми то дијете пустити, нека она иде са својом срећом, да ми ту од јада не чама, та ено је сва већ изишла из лика, не смијем је чисто да погледам, како се кукавица похаветила.“

На то је баба Доста и чекала, да капетан разведе ту ријеч, те му и приче бесједити: „Најбоље би било, судим, да јој муж овамо дође, пак да им удесимо згону, нека узму ноћ на главу, а ено им града, а ено им Бесарије те могу отићи лијепо и без кара. Само би их требало про-вести кроз наше сокаке до Кали-мејдана, да им не смета наша патрола, а понајприје ваља ће ти уклонити ове момке од куће, да је мало рахатније. Шта велиш ти, капетану?“

Капетан јој Радич каза: нека се она потруди до гра-да, и нека каже Осману, да му дође на вјеру „И“, ве-љаше јој, „ако ми не дође, онда није достојан свога гос-подства, нити је вриједан овакој красној женици да буде муж. Ја сам ти казао, да бих некада за овако своје чељаде отишао преко девет мора, и вољео бих погинути но вратити се без срца и душе. Но ја бих рекао, да је тај Осман-бег неки премишљало и господичић, пак би рад, да му сама дотрчи овака млада: а он да не ризика никако главом. Види се да га је размазило неговање.“

Сад помисли баба Доста, да је добила мејдана, да по-мене староме капетану за Сретена, да је он Осман-бег, и да је ризикао главом, док је дошао у Биоград, да види, гђе му је млада када, те му и рече: „Зар би боље учинио тај Осман да је одмах теби дошао, пак да је ту посједио да види тебе, какав си човјек, и с ким има посла? А за тебе је, капетане, пукао глас по свој Турској, да од тебе нема жешћега душманина Турчину! Ко би пак смјео теби ићи очито или макар и тевдил и онако, акамоли муж онога чељадега, што се покрсти и удаде за тебе? Ја не знам, каква би то била глава, и какво јуначко срце?“

Капетан се Радич насмија, пак јој онда овако одго-вора: „Срце слободно и глава мудра може учинити сила, а прави љубазник учиниће чуда, што неможе нико други. И зар може честит љубазник помишљати прије на своју главу, пак онда на љубазницу? То би била сухопарна ми-

лост, кад не би она девет душмана прекорачила, и узни-
 јела се изнад својих биједа и невоља. По томе ја судим,
 да је тај Осман-бег кукавица, те би рад мукте или олако
 да дође до онаке жене. Та женска главо, премисли само,
 да је он онаки човјек, као што би требало, да је, како
 би се могао ту у граду тако дуго уздржати, да је не види,
 и да не јурне овамо, пак нека буде како му драго? Ја ти
 не кратим иди у град, те га укори најприје овима ри-
 јечма, пак га онда узми на вјеру, и доведи га, пак ћемо
 гледати, да удурешемо, и да прође све без квара.“

Што никада није ни за своје младости, онда је баба
 Доста од радости повикала: „Благо и теби и нама, кад си
 такога правога Србскога срца, и погодан јунак! — А шта
 би рекао капетану, и хоћеш ли грдити Осман-бега, кад би
 он био Сретен, исти твој момак, само што ти се још не
 смијаше јавити?“

На то се капетан Радич грохотом насмијао, и тако
 сладко, да је баба видјела, да му је срце дошло на мјеру,
 и као шалећи се упита је: „А баба Досто; право ми кажи,
 шалиш ли се ти, или само нагађаш, или мене кушаш, или
 баш од истине тако велиш?“

Она му рече, да нити се шали, нити нагађа, нити га
 пак куша, но каже му од истине, а он што се томе чуди,
 и не вјерује јој, није му крива, јер је имао и он времена
 довољно, да то дозна, пак сад не би двоумио, ни преми-
 шљао се — зар, шта ће сад, ако тако баш буде.

Но тај честити Србски јунак не скидаше својих очију
 с бабе поради саме лакрдије, што збијаше с њоме, почем
 јој се оде опет смијати и подсмијавати јој се говорећи:
 „Збиља, баба! што се тако набаучи и наостреши? Ја се
 шалим, а ти се срдши. — Е сад ми само кажи, кад си
 ти то дознала? пак ћемо се одмах поравнати?“

Баба му је вјерно казала, да није прошло ни три-
 четир дана, како је дошао у кућу, и да је одмах познала
 Турчина по свачему — но кад је вребајући дочекала и до-
 знала, како тај човјек поштено мисли, и о добру само ради,
 онда је за неко вријеме оћутјела, да збиља види, је ли
 баш све подпуно тако. А сад је дошло вријеме, те ето

сад и каже му све што зна, пак нека се подноси, како му се свиди најбоље.

Кад је своју вјерну бабу саслушао капетан Радич, и кад већ видје, да му не ма шта казивати више, онда јој он својски проговори: „Е моја баба Досто! Сад ћу и ја теби нешто да кажем, што ниси ни ти знала, ни наша весела Зорка. Како је Сретен дошао, није прошло ни два-три дана, али он приђе к мени у избу, и рече ми: да је он по мојој поруци дошао по своју Зобеиду, и да се никоме није казао ни издао осим мене, јер је видјео, да сам прави Србин. Ни Зобеида не зна, да се он мени јавио, да се само не буни и не плаши од мене због њега. Сад баба чуј! О томе никоме више не говори ниједне ријечи, особито се чувај Зорке, да она не дозна, да и ја за њеног Османа знадем, а и ја ћу се као и досад чинити и невјешт, пак ћемо гледати што прије, нека они иду својим путем, а ми ћемо се опет постарати да стечемо какову домаћицу, што ће нас добро слушати, и не ће бити туђа жена, као ова. Но мало не заборавих, да ти још нешто кажем, пак ћеш се и још мало чудити. Сретен је к нама дошао у недјељу на вече, а ја сам оно исто вече добио књигу с Дрине од мога некога побратима Тирић-бега из Јање, и ево чуј, шта ми у њојзи пише.“ То јој рече, пак извади књигу Турску, али Србски написану, пак је равви и овако пође читати: „Мили побратиме! Ти ми некад на правди сачува главу, и ја те онда побратих, и ти ми прими братимство, но ја остадох и по томе теби дужан и захвалан до гроба бива, јер ми је ова глава поклон од тебе. Брат ти брату пишем и јављам ти, да сам дознао, да ти у госте иде неки Осман-бег Шерифијћ Ужичанин, што му је млада кадуна за тобом. Он је и овуд прошао тевдил, и само га је један од мојих момака познао, и мени за њега казао, камо кани поћи, и око шта хода. Кад ја то чух, текну ме ум, да те каква биједа не снађе изненада и да ти што не буде, јер љубоморан човјек може учинити велико зло, пак он не пита како ће и њему бити. Тај се Осман-бег сад прерушио и обукао на се измећарско одијело и каже за се да је Србин, и да му је име Сретен. Ову ти је књигу нашао наш поп Радиша, а сахију ти пратим нашег Миља

Хитленицу, што га жешћег не ма, и што ће ти однијети књигу брже од коњика, само ако га не помете поп Смиљанић у Китогу. Пази, побро, више на душманина но на се, веле наше хоце и ваизи. Мој измећар каже за тога младога бега, да га више не ма на свијету тако доброг и честитог забита. Познаћеш га по биљези, на лијевој му руци на грани имаде као јагода. Сретно ти познанство, а сретнији растанак. Одпоручи ми штогођ.“ Јеси л' сад разумјела баба Досто, да сам ја још оно вече знао, ко је Сретен, кад је к нама дошао. А зар се не сјећаш од онда онога књигоноше, што ми рече пред вама, да иде од Раче, и да од Малог Дубоког нигђе није стао ни сјео, док није дошао овамо мени у Биоград?“

Тад се и баба сјети, а и нешто јој боље паде на ум, те рече капетану: „Мећер си ипак бољи од нас свијех; али си добар и претварало, кад се ни по чему никада не издаде, или бар мени не каза!“

„Е баба Досто!“, уђе јој у ријеч капетан, „казао бих ја теби, да се ја нисам бојао, да ти не кажеш Зорки, јер видим, да је пазиш, као да си је родила. Но хвала милеме Богу на свему. Он је с нама, видим ја, и осјећам ја, пак се можемо надати доброме пошљедку. Сад добро видиш како нам је у кући; има нас четворо, и свако мора да таји понешто од другога, али, хвала Богу, није зларадице, већ да се не плаши, и да не преза једно од другога. Ја и ти знамо за њих обоје. Зорка зна да ти знадеш за Османа, али јој не треба знати, да и ја знам за њега. Ја знам за Османа, али не смијем казати Зорки ту тајну. Осман не зна, да и ти знадеш за њега, нити ћу му казати ја нити Зорка, а не ћеш му се ни ти издавати. Само се ја и ти слободно разговарамо осим њих; али и они осим нас кад су, не смију се разговарати као ми, већ крије једно од другога, да им и ми знамо за тајне. — Сад шта велиш, баба Досто, ти, како ћемо им удесити згоду, нека бајаги побјегну?“

На то му баба рече: „Што прије, биће боље и по њих и по нас. Размакни момке од куће, а ти лези како си већ одувјек уобичајно, пак кажи Осману куд ће му бити понајлакше избјећи, а ја ћу опет охрабрити Зорку и казати

јој, што буде требало, пак нека иду. Него ми паде на ум оно Туре из Смедерева, што је покрштено и што је на њему падавица, те си га некуд опремио далеко у манастир неке калуђеру, да га лијечи, — пак како би било, да издамо Зорку за њега, кад се преруши у мушку одјећу? Јер ко ће јој ноћу завирити у очи? — Пак да је тако по Сретену пошљеш у град, те макар им дао уз њих још једнога момка до близу града, пак онај нека се врати од капије натраг. У томе би послу мој Аврам био поуздан а и онако ти риједко овамо долази, да се зачуди, што му сјутрадан не ма Сретена на очима. А казаћемо Саву и Благоју и Згранову, да је отишао с књигом Хајдук-вељку, и да је казао, да ће тамо да остане, јер се знаде с Вељком од хајдучије, пак како је за њ чуо, одмах је и навалио, да му отиде. — Ја тако мислим, да би добро било, и засад ти се не умијем довити чему бољем.“

„Душе ми моје, баба Досто,“ проговори јој на то капетан Радич, „еј вала ти на тој бесједи! Баш ћу те послушати, јер ми се допада, да тако може бити понајбоље. Твоме ћу Авраму поручити сјутра, да овамо дође к вечери, пак ћу му казати ту тајну, да се то дијете пропрати до у град, но он нека се поврати од капије, да на њега не вичу ерлије по граду, што се покрстио; него нека сам Сретен у град отиде са дјететом, да га тамо преда Хећим-хоци, нека га он вида. Тако и ти обавијести Зорку, а ја Сретена, пак Бога молећи да сјутра и тај посао свршимо.“

Како бјеше договорно и упутно, онако и пође за руком. Пред ноћ кад се ваташе сумрачје, зовну капетан Радич свога Сретена, те овако му бесјеђаше: „Осман-беже! да сам те завољео то знам ди знаш, а ти си к мени дошао као човјеку, у коме си држао вјеру. То нам вала позити обојици. Спреми се са твојом младом кадуном, преруши је како знаш у мушку одјећу, пак ћете сјутра на вече поћи на пут у град, а одонуд ето ти Бесарије, пак можеш путовати по својој вољи до Босанске Раче. До града ћу ти дати још једног момка, бабиног сина Аврама, али он не смије ићи у град јер је и он покрштеник, пак би му се тамо ерлије наругале, а он је луд и жесток, пак

би ласно ударао и у крв; зато ће се он од капије повратити к мени, а ви сами уђите у град. За твоју ћу кадуну казати, да је оно покрштено Смедеревче, што пада од горе пак га пратим Хеђим-хоџи, да му тражи лијека и пише записе. Не брини се ни за паре, ја ћу ти позајмити колико ти гођ узатреба, пак пођи сретно и у добри час!“

Осман-бег је сазнао већ добро капетана Радича и поштовао га је као права Србина и јунака, али опет није могао ни помишљати, да ће се он, као да им је родитељ, тако за њих постарати, да им помогне и згодом и с парама. Томе младоме човјеку потекоше од радости двије сузе низ образе; и он паде рукама око врата староме капетану, и рече му: „Од данас да си ми по Богу отац! не смијем ти се ни захвалити, нити ти смијем рећи: поочиме, бићу ти захвалан, тако си ме надмашио. Једино што могу рећи, кад метнем руку на прси; то ти је: да си ми изгубљено срце и душу и срећу сачувао и повратио, и зато нека ти сам Бог плати, а ја нисам кадар. Шта ти могу рећи и обећати, бива то: да сам ти прави посинак. — За сјутра што рече, да нас попрати тај Достин син, бојим се да нас не срете или не стигне воји Турски кол; пак се бојим нешто за њега, а више за тебе, да Срби на тебе не увичу, ако дознаду, да си ти мени и мојој Зобеиди тако пријатељовао као што би могао само рођени отац, и да си нама тако дао изпуст.“

Стари му капетан пољуби чело од умиља, и рече му: „Не брини се, мој синак, за онога сина Достинога, знаће он и прилећи и пасти по земљи, само га не издајите вас двоје; он је умјетан у свачему, и био би честит човјек, да се није од своје малоће дружио са којекаким неваљалим балијама, те је и крао и харао с њима, и свако зло чинио, и није смјео никако матери на очи, док га ја сад нисам примио у момаштво, те мало к себи дође, и уљуди се и смири пред свијетом, пак му се радо, као обично, опрости првашње злочинство, кад се види, да се поправља добровољно. Само му још ја не дам лијепе ријечи, јер знам, да не треба бијесна пољескати, да не бива још бјешњи. Ја га држим под притегнутом уздом, и не дам му области нимало. — Тек ми ваља рећи, да ме слуша врло добро, и вјеран ми је досад био.“

Опет му прихвати ријеч Осман-бег и говораше му: „Е, то је лијепо и красно, и не да се карати. Но што ти мени помену, поочиме драги, за ашлук — трошак, — ако ми се није довољно десило пара уза ме, да ми дадеш у зајам, хвала ти, мало те нећу и узети од тебе да не кубурим путем. Ја сам понијео из Сјенице педесет великих дуката, што је наниз био Зобеидин, и понијео сам ево три низа крупна бисера, као откуп за њу. На трошак сам понијео педесет крилашчића, али сам преко двадесет до овде потрошио. Сад ми не треба одкупа, а небих рад био дирати ни у њезин адићар без невоље, — а кад ћу узаймити, узаймићу од тебе, мога поочима до једно педесет крилашчића, пак ћу зар доплести до Сјенице.“

На то му капетан Радич даде управо сто дуката ћесарских, и рече му: „Ето ти, синко, на пут што ти претече, ласно ћеш ми повратити, само бих рад био, да ми не кубуриш путем; јер је другчије путовати, кад си салтсам, а другчије бива са чељадетом и женом, што јој негавала. А срамота би било и мени и теби, кад би ти по граду тражио трошка у зајам, код мене жива, и за наше оваке пажње и љубави.“

Тако су честити људи радили, и чинили један другоме на руку по правој љубави, и не мислећи, да другчије може и бити, и нису себи узимали у рачун, да ће им зато бити некакове захвале. Та права доброта не зна, да је доброта, јер је она Божји самобитни створ и дар као и невиност, што кад поклизне у грјехоту, онда тек зна, шта је била, и никад се више не подиже на ону свету пресрт, над којом сја сунце увијек Божја благослова.

И баба је Доста своју лијепу поћерку Зорку обавијестила, како ће сјутра на вече поћи на пут, и како ће и њезин син Аврам с њима ићи до града, али за њу не ће знати, да је она, већ ће мислити, да је оно болестно Покрштениче, пак су га Срби пустили, нека иде Турцима, нека се лијечи тамо и нека потражи своју родбину. „То сам ја наредила, и биће вам слободније проћи кроз Србске сокаке и преко Кали-мејдана отићи до града. Авраму ћу казати, да се вато поврати од града назад, и да он са Сретеном тамо не иде, јер би то, ердијама Турцима, било јако уз косу

а ни Аврама не треба дуго вркати на зло, пак би могло у часу свашта бити.“ Тако је баба ону младу разумљивала; и лијепо се умирила, да се није бојала, и није са страхом чекала сјутрашње вече.

Сјутрадан по подне опреми капетан Радич своје момке с књигама преко земље, а заказа Авраму Достином, да дође до вече кад се смркне, и да се јави Сретену, те ће једно дијете пропратити до града, пак му се онда дома повратити. И тако је старији свом млађем рекао, а млађи зна, да се старија не пориче. Кома је зло у очима, ономе се све чудно допада, што други људи раде, који мисле о добру. Авраму је за чудо било, што ће он и Сретен да пропрате оно Покрштениче, и што ће се он вратити назад капетану зар да му каже, како су путовали до града, а Сретен ће главом да иде уз оног дјечака у град, да га преда, коме му рече капетан Радич. За чудо му је било, што се то ноћу ради, и што је капетан остао без и једног момка. Све га нешто копкаше, и узмухао се био и узходао, као човјек немирне душе, док најзад не уграби своју матер Досту, те је не упита: шта ће то да буде, и шта капетан смјера? и жаљаше се матери, што се то нешто од њега таји, а мислио је, да је он поузданији и вјернији капетану но ико други. „Али“, вели, „добар је и мој Бог, нисам се ни ја досад неваљалио, а чинио сам више но други, пак сад видим, да млађег турају преда ме, а још га и не знаду право ко је ни одкуд је, може бити, да је и какав издајник и Турска ухода.“ —

Но мати му се на њега окорно осижече, и рече му: „Мучи бруко људека! зар и ти смијеш помаљати језика? Нити имаш стида ни образа, но чисто ти је за муку, што не чиниш зла ни пакости другоме свијету. Видим ја да се ти ниси подобрио, што си злу ћуд оставио, него те пометају вјешала. — А јеси л' ти у правој свијести, кад би ти жељео ићи у град? Ниси ли ти Покрштеник? Не зна ли тебе сваки ерлија? Би ли се нашао неко од ерлија, да у те дирне, да ти се подсмјехне, а какав си ти осорљив и на зло брз, ударио би у крв и пропао; пак ко би ти гледао и пазио жену с петоро дјеце? Зар ја овако стара и немоћна, да се бринем њима? Та ја се тежко вучем, и

прибила сам се овдје уз мога старога капетана, да постарујем који дан на миру, док ми буде суђено да пођем на истину. Ти можеш свему томе разумјети, али си, видим ја већ на моју жалост, окорели зликовац, и да Бог да, да умреш поштено, ако не оставиш ту злу ћуд, и својски се не узмеш у памет. Мало л' ти је ајлука — плате — од господара, и оброва, што ти кућу држи? А зазор ти је што си досад мировао живјећи на узору. Мало је другчији момак Саво и Благоје и Џгранов, тај је сваки већ толико однијео мејдана, да за њих зна народ, да су му јунаци, пак се ниједан није окосио на капетана, што теби више даје и помаже ти са свачим, због твоје ситне дјеце. Али ти томе не ћеш да разумијеш, но бива ти противно и то данас, што је по тебе боље, да у те у граду нико не дирне, а ти ни у кога. Узмидер се у памет зараније, да не буде послјије понеари.“

Неки се људи не даду научити и најжешће на онога мрзе, који их свјетује. Томе се не треба чудити, кад премислимо, да се зли људи хвале и поносе са својим злочинством више него добри са најбољим дјелом својим, и што је веће злочинство, то је похвалније и поносније. Малога зликовца презиру велики злочинци, а од ових је најславнији у своме друштву, који је судије највише слагаријама забављао и заптчије омахивао и с њима се погонио и тръо. Но и они се надлагују, и хвале се, да су Бог зна шта починили, да би се морало помислити, кад би им се вјеровало, да је све десети човјек од њих погинуо.

Такав је био и бабин син Аврам. Мати га је, као мати сина свјетовала и учила, али није имала кога. Он се на њу пријечаше, и најзад јој рече: „Прођи се, нено, тога поповања, нисам ја лудо дијете, да ти мене учиш; та ти знаш, кад ја наумим штогођ учинити, да ме не могу ни запете пушке сузбити. Ко ме је гођ ујео, свакоме сам се досад осветио, — шта сам их опремио на онај свијет, ако ми буде за душу само, жив бих дошао у рај.“

Но мати му уђе у ријеч карајући га: „Иди, не лажи паклена кукавица! Ти се не бојиш запетих пушака? А дегенека? не брукај се барем преда мном и не лажи тако пријесно! А осветио си се и побио си много? како се

не бојиш да ти поизпадају зуби, кад тако лажеш? Е добро знаш, да ја барем знадем за твоје свако зло, која сам ишла и мољавала за тебе, да те само не објесе или не посвијеку, кад си за крађу и тако за подла дјела бивао под судом. Занат ти је био крађа — а ти си кукавица, ниси ти хајдук као Саво, а он се не хвали, већ учини, шта треба, пак ћути. — Сад гледај свога посла по заповијести, ако мислиш јести хљеба господарева, и да ти зло твоје не дође главе.“

Осман-бег дочека са Зорком ону згодну удешену прилику, и чекаше да му још и Аврам дође, пак да иду у град. Кад заучише хоће у граду јацију, а закуца Аврам звекиром на вратима. Како је немило закуцао, и капетан се дигао, и изведе оно Турско момче и предаде га Сретену и Авраму, и овако рече им; „Пођите с Богом и сретно! Ти се Авраме одмах амо поврати к мени, да ми кажеш, како сте дошли до града, врата не ће бити замандаљена, да ти се ја морам дизати, а ти се Сретене, пожури, јер знаш, да ћеш сјутра зором на Тимок Вељку.“ Тако им рече, пак се поврати у своју избу, а ови отидоше кроз Србске сокаке, и прођоше сретно до Кали-мејдана. Аврам је предњачио као старији момак, а Зорка је ишла за њим и била им је у сриједи. Кад су већ сретно дошли близу капије, онда се Аврам поврати назад, а Осман-бег узео своју Зобеиду за руку и дође на капију, те се јави стражи. Истек стража отвори капију, и ови двоје уђоше, ал' ето ти за њима устопце и бабе Досте са неким великим завежљајем на глави. Ови се обоје њојзи зачудише, но она им рече: „Не буните се, моја је Зобеида заборавила и на своје одијело и на адићар свој од радости, пак ме капетан опреми за вама одмах, и ето вас сретно стигох. Онога сам мога опаљеника срела, но он се клонио од мене и ја од њега, те смо тако минули једно крај другога не саставши се. Но сад хајдете, тражите себи за ноћас утецишта, и да ове ствари бацим с главе, јер ми пребише готово ову матору вратину.“

Осман-бег узео од бабе онај завежљај и даде једном стражару да понесе за њима, и рече: „Хвала Богу! баба Досто, је ли капетан Радич увијек таки био?“ Она му рече

на то: „Како га ја знадем, увијек је био честит и праведан.“ Онда опет прихвати Осман-бег ријеч: „То је прави јунак, као што се прича, да су били стари Србски јунаци. Чујте, Турци браћо! кад му је ова моја кадуна дошла у руке, поручивао је по мене, и тражио ме је, да ми је преда без одкупа. Јасам покасно примио његову поруку, а и двоумио сам, да не паднем у ступицу, те сам више реди наумио да идем по младу, пак сам опет и преумио и одгађао, све једнако овда ћу, онда ћу. Томе је прошло прилично и времена, а Карађорђије нагна све што је Турско, да се покрсти, и ко је за удају, да се мора удати. Тако се и моја Зобеида покрсти, те и удаде за старога капетана Радича. Зато сам већ чуо био још у Босни, а слушао сам од свијета, да је Радич најљући Турски душманин, али да је и честит јунак. Ја сам се овако прерушио, као што ме видите, и дошао сам му као Србин, да станем у момаштво код Карађорђија. Он ме је примио, и тако мојој Зобеиди заповједио, да ми даде јести и пити. Ту сам био два-три дана, и кад сам старца мало боље сазнао, а и моја ми је Зобеида, све добро и лијепо казала за њега, ја уграбим њега на само, и кажем му се ко сам. Он ме је онда примио као сина, и казао ми је, да се никоме не казујем, и да не кажем ни Зобеиди, да сам му се издао. Он је, браћо, ову згону и наредио, да ми измакнемо, и дао ми је на пут сто дуката у зајам, а ето сад је пратио по нашој доброј баби и њезино рухо и адиђаре. Видите ли ви, браћо моја, како честит непријатељ угодливо поступа са својим противником; он не ратује на жене, већ за своју слободу и за своју земљу. Ја сам му дужник до вијека. Сад хајдемо у Рицалов конак.“

Тако су тамо сретно дошли, а као да су им се ту и надали, почем су била отворена врата, и свијетлиле су свијеће кроз решетке. Ту су дошли као у свој род. Али кад баба Доста узе од онога носиоца онај свој завежљај, и кад га одријеша, имаше, шта у њему наћи и видјети. Све рухо Зобеидино, и вас адиђар, што је о крштењу, и о удадби овој другој добила на дар од сватова и од старога капетана Радича — све је ту било, да ни нашта није могла помислити, да јој је остало и западо по забо-

рави у овој хитњи. Ту се нашао и неки Турски запис, што је Зобеида добила од своје мајке као светињу неку, те кад занемогне, онда понесе уза се, да јој одлахне и одумине боља. Кад то све опази Зобеида и Осман-бег, онда упиташе бабу своју, ко је то тако вјерно поналазио и покупио, посавијао и спремио? Она им каза да је све то израдио стари капетан, и завезан јој предао и попео на главу тај завежљај, рекавши јој, да се пожуре за њима, и да уђе у град, и да им то преда. — „И како ми је,“ вели,“ заповједио, ја сам онако и учинила, и ето ти руха и адиђара.“ Није чуда, да су се чудили и дивили Турци староме капетану Радичу, јер у њих није никад обичаја, подобрити се душманину ма у најправеднијем догађају. Турчину је по његову алкорану освета света, и он суди: ако се не освети, не посвети се; и томе нема краја до гроба. Капетан је Радич на мејдану био и сјекао Турке; зато су знали Турци, али им је сад било за велико чудо, што он Осман-бега и Зобеиду овако својски пропусти, и као да их је родио, постара им се свачим на пут.

Риџал је био унук старцу Фочу и син Мехмед-агин, и био је далеко у зрелијим годинама од Османбега. Он је знао, како му је и дјед и отац и стриц Мус-ага погинуо од Србијанаца, слушао је за све Србске јунаке, који су се онда тукли с Турцима, знао је и за Радича, да је страхан непријатељ Турски —, а кад сад чу и видје очима својима, како се онај стари јунак понашао, а не могаше му се наивно, већ овако пред свима проговори: „Аферим му добром јуначком срцу! кад је на мејдану, он је крволија ономе с ким се бије, а у мирно је доба прави човјек и пријатељ свачијој правди. У нас му не ма друга, да учини тако крсту. Он није само тебе задужио, Османе, већ свакога Турчина, коме дође на руку, да може тако добротворан бити.“ Тако је сва та кућа мислила, а Осман се само згледао са Зобеидом, и као од ешка не могаше ниједно проговорити.

То је све лијепо бивало и ишло за руком красно, али је код Радичеве куће било другчије. Стари је капетан дримао чекајући и погледајући Аврама, да му се врати од града, пак је и заспао. А први је сан најтврђи. Добри људи

мисле и раде о добру, а зли исто о злу. Аврам је био велики зликовац, и само се бојао вјешала, те је мировао, као што му је мати показала у очи. У њега је била бистра глава, те се довијаше свакоме злу и несрећи туђој. Од њега су највише тајили и крили Зорку, али му се није могла украсити, да му је вучје око не разпозна и ноћу у мушком одијелу. Исто је познао и своју матер са завежљајем кад се срео с њоме, и ако му се она и уклонила на страну, да је само не позна. Како је видјео, тако се и сјетио одмах шта је, а чинио се и невјешт, јер је и помислио, да му је дошла згода, да похара старога капетана, ако га само застане у првоме сну на спавању. Зликовац је себи правно добар рачун, јер је помишљао, да ће капетан Радич бацити кривицу на Зорку и на његову матер, а на правога кривца не ће моћи ни помислити. И злочинцу прискочи његова срећа, те му буде живе згоде, да учини ружно дјело. Аврам дошавши дома лагано као мачка, кад се приближује своме лову, опази одмах да капетан Радич спава као мртав. У зла човјека нема оклевања, јер му зла мисао разбије и најмањи умни разлог, а човјек без разлога бива као и звијер. Аврам се лагано провуче крај капетана, те покупи готово све ситније сребрне и златне ствари, и узе једну повелику кесу са сребрним новцима, што је лежала крај сандука од новаца на земљи, и то све смота у један ћилимац и изнесе на друга врата у кухарницу, и у авлију за дрва, пак се врати назад, те опет забрави изнутра врата, и провуче се као и прије кроз капетанову избу, пак сподби свој грабеж и однесе дома. Почем га је тамо оставио, брже је долетјео у капетанов конак, пак је стакнуо ватру на огњишту, и запалио чибук, послушкујући, хоће ли се старац промешкољити и пробудити, да му се јави. Али је стари човјек мирно спавао, и није се дизао до пред зору, а и Аврам је био заспао крај ватре, и није се мицао, док га није дигао капетан.

Кад га је зовнуо капетан Радич и запитао: кад је дошао од града? и како су прошли? Он му лијепо каза: „Ја сам се тако повратио, и кад сам опазио, да си ти, господине, заспао, нијесам ти хтјео кварити првога санка, већ сам мало код ватре посједио и починуо; а еретно смо

прошли и до капије дошли како ваља, јер су још куцали Турци у шаркију и пјевали, као да су на нас чекали.

Онда му рече капетан Радич: „Авраме синко, ти си као малешан још растао у мојој кући у Остружници, по томе судим, да си ми вјеран и поуздан. Зато ћу те сад одмах из овијех стопа послати у Жељезник буљукбаши Арсенију, да крене десетину кола из Жаркова, и да једно сијено пренесе амо нама. Уми се и помоли се Богу, пак се напи мало ракије и преломи који залогај, да не идеш тако наште срдца.“

Млађи мора да слуша, што старији рече, тако и Аврам уради, како му рече капетан, пак одмах чим се мало указа дан отиде у село пјешнице, јер се није свраћао дома по коња.

Кад се мало разевану дође и баба Доста весела, што одавно није била. Она се не могла да нахвали довољно, како су је тамо примили, и како добротворство то Турци кују у звијезде, како су га љубавно сви поздравили, и како му желе сваку срећу од Бога. Не може да наказива, како су се чудили, кад су видјели све одијело Зоркино до последње крпице и сав адиђар, да јој ништа не погину ни за један драм. Тако су се они разговарали, и старац је већ и каву попио био, кад му дође Саво с пута, и донесе му један сребрн ножић Турски, што му је био са другим стварима у разници. Капетан упита Сава, гђе нађе тај ножић? Он му рече: „идући преко Палилуле свратих се мало код Аврамове куће, да му кажем неки поздрав из Вишнице од неке његове свасти, пак опази тај ножић у његова синчића Петрића, и узмем од њега, и ето ти га сад у рукама.“

Стари капетан ђипи и отиде у ризницу; кад тамо имаде шта видјети, како је похаран. Он викну к себи и бабу и Сава, и каза им шта је поврадено. Јадна баба одмах рече: „Еј грдна несретника! шта учини да од Бога нађе! шта ће мо сад? ко зна, куд је досад замахнуо са похаром?“

Капетан се Радич домисли, шта ће и како ће, и рече Саву: „Саво трчи Аврамовој кући, пак кажи, да те је Аврам послао по оне ствари, што је ноћас донијео, јер ће га оковати, а узети му могу и главу, ако све не изађе

на своје мјесто. А ја сам запратио Аврама у Жељезник и у Жарково, да крене кола волујских, да донесе једно сијено из Макиша. Ој не ће доћи прије ињиндије — мале ручанице —, нити смије оставити сијена, а кад је крао, јамачно је судио, да на њега не ће нико ни помислити, већ на оне што одоше. Само ти, Саво, ради живо и мудро да поналазиш те ствари, а кад дође Аврам онда ћемо се разговорити с њиме.“

Саво одмах одпаде Аврамовој кући, и на сокаку нађе оног мушкарчића, што је од њега онај ножић узео, пак му рече: „Петрићу! ево ти пуна шака гроша, пак нека буду твоји, и купи за њих шта гођ хоћеш, само ми кажи, гђе ти је бабо оно што је ноћас донијео кад ти је ножић онај дао, оставио, и шта је рекао?“ Дијете примивши двадестину гроша одмах му каза: „Он је све онако у Ћилиму оставио смотано у баџу испод огњишта одкуда се сомунци гурају на лопати у пећ, а једну је велику кесу дао мојој мајци, а мени онај ножић, што га ти узео од мене, чича Саво.“

Више није ни требало Саву, но ући у кућу, и рећи жени Аврамовој: „Аврам ти је у голему јаду, и ево га у шкрипу, што је покрао нашег капетана Радича, већ ти је по мени поручио, да ако мислиш, да му остане глава на раменима, да ми предаш ону кесу с новцима, што ти је он предао, и да ми дадеш све оно што је у Ћилимцу што ти је у баџи, одкуд сомунчиће у пећ гураш с лопате. Све мора изаћи на сриједу, јер му оде глава, ако се ишто изгуби.“

Кад то чу Аврамовица, она сва претрну, и обумре више од чуда него од страха, и не могаше ни крочити, ни шта проговорити, а Саво се саже у баџу и вапила са стране врата, те извади најприје једну дашчицу као заклопицу од те одушке, пак онда извуче и онај завежљај у Ћилимцу. Дотле је и Скевија Аврамова дошла у своју свијест, и одмах изнесе ону кесу с новцима неодрешену, и предаде је Саву рекавши му: „Е чуда и покора од зла човјека! ноћас изпред поноћи дође кући, и донесе те ствари овамо, и рече ми:“ „на те новце остави, пак ћемо ово кои дан подијелити ми момци, као и ове ствари, што смо отели од неки балија, што су сад потегли били на чамцу да из

града утеку. И тако сам ја мислила, да ме није варао ни лагао ми, јер знам, да не смије ићи у крађу, како суд одмах објеси и за најмању стварчицу квара. Ето, брате, ствари и новаца, ту ни је погинуло ни кончића, нити једне парице.“

Саво узе кесу с новцима, а Ђилимац или завежљај онај даде једном варошком пандуру, који је ондје у сусједству био, да му понесе, и тако сретно дође дома своме капетану, и баби Дости, те их обрадова, јер је све било на миру и недирнуто. Кад стари капетан Радич то видје, онда рече Саву, да поруча, па да иде доле низа Саву, и да на цареву мосту дочека Аврама са сијеном, пак да с њиме дође управо к њему, да не би дома умицао, и тамо се чему пресјетио, пак измудрио штогођ, како ће му лагати сличније.

И баба је томе била каила, те тако Саво отиде по ручку на царев мост, да причека и да дочека свога друга Аврама, кад му удари друмом туда са сијеном. Кад је било око ручанице наиђе Аврам пред сијеном; а кад дође на царев мост и опази Сава, гђе како му се као кривцу учинило на њега погледаше, почеше му се ноге скраћивати, и може бити да би му измакао, кад би се поуздао у ноге, да Саву утече. Но Саво му дође у сусрећу, и каза му како је ту на скели Топчидерској имао посла, пак је чуо, да је он у Макишу, те је мало изишао пред њега, да скупа иду дома. Та је ријеч мало и охрабрила Аврама, али и није посве мила била, јер је он мислио, да одатле отрчи својој кући на пречац, да види и да чује од жене: је ли когођ питао за њега, и шта се онако говори по чаршији — вароши —, пак би опет изишао пред возаче, и дошао са сијеном дома, ако би чуо, да је све на миру, ако ли би пак дознао, да га тражи капетан и да се говори да је он учинио ту похару, био је већ смислио да бјежи у град Турцима са оном похаром, пак да остане опет Турчин. Али сад не знаде сам како би се измакао дома, и пође да се излаже од Сава говорећи му: „Жена ми је од синоћ нешто јако пала, не знам, како ми је дома, ни шта ми раде дјeca. Баш кад смо се тако подесили, а ти иди с људима дома, а ја ћу одскочити мало до Палилуле, пак ето ме опет у

часу натраг преда те.“ Саво га погледа мало попријеко, но опет му рече лијепо: „Ја сам био по ручку код твоје куће идући од Карабурме, и узео сам ватру на лулу, и видјео сам ти Скеву и дјецу, гдје ти је све на ногама здраво и мирно. Већ ти хајде самном дома капетану, пак нека он тебе сад прати на Дрину, јер ниси ни онако одавно нигђе био, већ си све покућарио, а ја се разглавих на коњу, и идем у разкорак као сакат.“

Мудро му доскочи Саво, да помисли: све је на миру, а капетан суди да га похара Зорка, пак се стиди, и да каже коме зато, а радо је ишао на Дрину, јер му се врзло по глави, да ако се штогођ и почне говорити на њега, не ће у њега ништа наћи, јер је мислио, да све оне ствари собом у бисагама понесе, да их прода Турцима преко Дрине, пак да се чини и невјешт. Тако је мислио Аврам и томе се надао, а Саво је судио, да га с миром доведе капетану, а капетан је хтјео да куша Аврама, шта ће му рећи, кад га запита, кад је дошао синоћ кући, и јели кога застао да шврља туда, пак најзад кад му каже, да је похаран, рад је да чује, на кога ће Аврам бацити кривицу?

Тако се стари Радич и разговараше с бабом Достом, кад дође Аврам са Савом пред сијеном. Капетан га зовну одмах преда се, и питаше га: како је по Жељезнику и по Жаркову? Потом га упита оштрије: „А кад ти синоћ или ноћас дође од града, а видје ли кога, да се врза овуд око куће?“ Аврам му рече: да је дошао још прије поноћи дома, и да није запазио никога ни на сокаку, акамоли на двору. Онда му се туговаше стари капетан, како су му паре и друге сребрне и златне ствари покупљене из ризнице и покрадене, пак сад не зна на кога би помислио да је то зло учинио, већ гријешу Богу и баца кривицу по својој глави час на онога а час на онога. „Већ шта ти мислиш Авраме,“ рече му Радич „ти си прилично вјешт у томе послу, и можеш и погодити.“ Како му је и мати од јада не могавши га гледати очима, изишла била у авлију, те је остао сам са капетаном, тако му зликовачки безобразно и рече: „А шта ти ја знам друго шта рећи, но да су те синоћ они похарали и оплијенили. Ја сам познао Покрштеницу Зобеиду, а срео и моју матер, кад је нешто

завезано носила на глави и отишла за онијем у град. Ко зна, шта је и баба понијела?“

И ако је тај безочник бацао таку гадну кривицу на честиту женскињу као што је била Зобеида, опет се није капетан Радич с тога тако разгњевио био, као кад и своју рођењу матер пође уплетати у то зло дјело. Стари га капетан погледа онако, да под њим обумреше ноге од страха, и почеше му клецати, као да је у најљућој грозници, кад капетан диже руку са силаја, пак му се указа онај сребрни ножић, што је Саво узео од Петрића.

Дуго га ја стари капетан гледао, пак онда од чуда диже обје руке к небу и повика: „О Боже! Боже! рођену своју мајку, праву здраву и без икакве невоље и свога јада хоће да окриви злочинац, ма је стало и главе, само да се не помисли на њега, што и учини зло. Неподобо људска! како се не бојиш Бога, да те из ведра неба не убије гром! — Сад казуј, како је било али ми не лажи ако мислиш, да ти остане глава на рамену.“

Савов је глас бунио и пометао тога зликовца, што је начуо из кухарнице, а већ је био помишљао, да јуриши на старца, пак ма га и убио, да продре и да утече само у град, али је њега баба Доста познавала, пак је с тога и зовнула Сава, нека се нађе поближе, ако узатреба. Но сад не имаде кудкамо, већ мора капетану одговарати али лупеж не говори истине добровољно, који се не каје, већ изврће како мисли, да је боље по њега, и да се што прије може излагати и опростити муке, што заслужи по кривици. Зато и он рече капетану, да је тај ножић, што му је за пасом, нашао ту у кухарници, кад је ватру синоћ распирио, пак му га је заборавио јутрос онако бунован повратити, већ га остави код куће.

Кад је то капетан из његових уста чуо, онда се мораде онако гњеван и насмијати, те му и бесјеђаше. „Ти си лупеж и лажљивац, или мислиш, да сам ја луд! А зар си заборавио, да ти од јутрос ниси ишао кући, већ управо у Железник Арсенију ради возидбе те?“ Пак онда привикну баби Дости, да донесе из ризнице и оно друго, што је био покрао. А кад баба донесе и спусти пред капетана, онда га старац опет упита; „Шта ћемо сад са овом кесом

с новцима и са овим завежљајем? Јеси ли и то нашао ту у кухарници, или у ризници? Имаш ли образа још извртати и лагати? Смијеш ли кога још биједити, и бацати своју кривицу на другога? Дедер говори сад! Измаћи више не ћеш: не знаш, јадан, да ти по очима познајем, шта ти смјераш, кад си брже заборавио за моју руку?"

„А шта ти ја знадем за твоје ствари и за твоју ризницу“ одговори му Аврам кријући своје очи као лисица у ступици „твоје је благо твоје, а моја је сиротиња моја. Шта сам знао, ја сам ти казао, крив ти нисам ни зашто, а зар ми биједника неће бити за твоје правде.“

Таковој се опачини мора и капетан Радич опет наемијати, пак онда викну свога Сава да му дође унутра. Кад дође Саво, онда му рече капетан Радич: да приповједи поредом, како је дознао за те ствари, и гђе их је поналазио. Саво казиваше вјерно како је било, и још додаде овако: „Ако Аврам не вјерује, сад ћу ја довести овамо његову жену Скеву, пак ће му исто тако казати као и ја.“

Безочан лупеж бива само у лажи сталан, а никако другчије, он не пази ни мало, што сав свијет зна, да је он кривац; као преизподња варалица сам себе вара, кад већ некога другога не може омахнути својим црним лисичењем. Са таквим неваљалством мислио је, да помете истину, те и рече Саву: иди пак доведи моју жену, нека каже, шта зна, може бити, те је неко и уортачио.

Саво хоћаше, да пошаље какво момче са страже у Палилулу по Скевију Аврамову, али му не даде стари капетан, већ призва и бабу Досту пак онда проговори ни гњевно ни милостивно: „Саво, измакни му оружје.“ — То је учинио Саво, док је капетан заустио. Онда одпоче опет капетан Радич: „Ти си мене покрао погазивши, море, хљоб и со, што си од дјетинства твога јео у мојој кући. Да те сад предам суду, до мрака би се и укочио на вјешалима. Али то не смијем урадити због твоје матере, и због твоје породице да се неназову обешањковићи по твојој грдној срамоти. Не могу њима, да поцрне образи, а ја тебе не би жалио. Већ чу ли ме, Авраме, види одавде сад одмах у град са мојом књигом, пак тамо остави, ако хоћеш, и по-

турчи се и опет, или отиди преко Бесарије, Дунавом или Савом камо те срце повуче у Турску, ми ти кривице не ћемо казати никоме, те се не бој, да ћеш отићи каљав. Ја хоћу само, да те уклоним од оне твоје дјечице, што остају посад мени на врату, да их не поквариш, и да не пођу твојим трагом. А ти гђегођ будеш, узмидер се на ум, те не дирај у туђе, и поправи се, пак ако ја по времену дочујем, да си добар и поштен човјек, ја те нећу оставити до вијека на страни, већ ћу опет поручити по тебе, да дођеш у Србију.“

Но чуда од лупежа! он је сам желио био, да утече у град због те кривице, а ето му сад добри капетан отвори и пут својом књигом, али што га никаква опачина није застидјела ни посрамила, то га сад капетанов укор од себе самог застиди и посрами га, е сам себе опази као грдобу људску, што се уклања од своје рођене дјеце, да је не квари, и да му не пођу трагом неваљалим. До данас се бојао неваљалац само батине и вјешала, и од тога је мислио да утече Турцима у град, али сад му нешто друго паде на ум и срце, те му се учини тај капетанов укор грђи од свачега на свијету. Волиј је био изгубити и главу, него је тако срамно изнијети. Зато и рече капетану Радичу: „Господине! хвала ти као своме бољем и старијем на такој ријечи! Ти ме сад боље освијести него сви дегенци и муке досадање, што сам их препатио за злочинства. Ја опајам по себи, да не бих могао тај укор преживјети никако, да си ме сургунисао само зато, што се бојиш, да ја своју дјецу не покварим, и да не буду лупежи оваки. С тога ти се молим, кад кушаш срећу у коњу и у скоту другом, ну окушај и у мени злу човјеку! који се љуто каје, што својој дјечи ни отац није но човјечиште. А ево ти од мене тврда вјера, да ћу бити човјек по сад као и тај Саво и као и ти, и да од мене не ће нико више штогођ видјети, што би и за најмањег укора било. Остави ме код дјеце моје, да сам себи смрти не учиним, те да не изгубим и срећу на овом свијету и душу на Божијој истини.“

Мило бјеше и капетану и баби Дости и Саву, како Аврам безилно и љепорјечиво говораше, и како се мољаше, да остане код своје жене и своје дјеце, те му ка-

петан и рече: „Та море, ко ти је злу рад, кад си ти добар и честит, еда Бог да, било му зло на дому. Но ја сам се препао, да зликовац не подхрањује и не подиже зликовчади, те те не смједох пустити дома. Сад је прочка, и нико ти не ће више поменути зато, а ти буди као што треба да си човјек, и отац својој породици, пак ћемо се разамријети као пријатељи. Подај му, Саво, оружје, а ти баба гледај ужину тој двојци и онијем возачима, што изтоваривају сијено, а мени ти, Авраме, изпеци једну каву.“

Тако се то све смири и поправи и заглади, а и за један мјесец дана не помињаше већ нико ни Зорке. По вароши се свакојако говорило изпрва, но шапатам да капетан Радич не чује сваку ријеч, јер би могао изврнути кожих наопако, и могло би бити, да језик не ма кости, али ломи кости. Говорило се, да је капетан пустио сам у род да пође; а неки су говорили, да је побјегла и похарала капетана не оставивши му ни марјаша у ризници; а кад се ништа није дознало јамачно, како је било, онда је ућутјео свијет по обичају своме, као кад ништа није ни било.

Али кад прође једно два мјесеца дана, дође неки карван од Ужица управо капетану Радичу у авлију. Карванције му донијеше једну лијепу младу Сарајевку, у које је било мало дијете од године дана. Њој је било име Алка, а дјетету јој Ристо*). Она даде капетану Радичу књигу од Осман-бега и Зобеиде. Кад је капетан разгледа, он викну своју бабу Досту, и рече јој: „Нуто, баба, чуда од наше добре Зорке и Сретена! послаше ми Зорки замјену ову Сарајевку, и послали су и мени и теби свакојака дара; већ реци карванцијама, нека поизтоварају све и нека унесу у кућу, а ти Алка оди амо у ове избе, што су биле Зоркине, по данас ће бити твоје, ако ти тако хоћеш, као што они пишу.“ — „Ја сам на то и дошла“, рече му она, „јер су ме они и избавили од неки силедија, те ме нису злоупотребили ни похарали ни продали коме, као што су мислили.“

*) Који је живјео до скора у Сријему у Иригу као молер, и знао је како ми је сам казивао, молвати прилично иконе, а и собе по кућама.

То му рече, пак извади из њедара једну кесу, и даде је капетану: „Ту су“, рече, „оних сто дуката, што си Осман-бегу узајмио, кад је пошао од тебе; а сад ћеш видјети, какав су ти дар пратили, ено су шест парипа обтеретили њиме, готово више но у мене, што сву кућу собом носим, да не купујем наново, и да не кубуриш, кад се налазе потребе у рукама.“

Што се само помислити може, да треба једном господском дому, то је капетан Радич добио на дар. Ту је било покућство, ту су били сви простирачи, миндерлуци и душеци, ту су биле постеље сваке врсте и љепоте; а бакра је било да се могло дочекати стотину гостију, пак да не узајима ништа у сусједа. Исто тако био је читав товар сама бошчалука и свиле и сукна. Таковоме се дару није могао надати капетан, јер није ни мислио на то, али му је књига од њих још милија била, у њојзи га називају отцем својим, и једином својом срећом и кажу му како се све живо чуди његовоме поштењу јуначком. Али му је некако и над том књигом била млада удовица Алка, што му се по Зоркиној ријечи одмах и приљуби, као да му се у кући родила.

Ни Осман ни Зобеида не заборави на своју бабу Досту, већ су и њој пратили пртишта и сукништа довољно, да је ласно и унучад преобукла и заодјела, и од свакога је добила још по двадесет дуката. Тако су пратили и свакоме момку по двадесет дуката, нек се сјеђају кад и кад Сретена и Зорке.

Није по томе прошло ни недјеља дана а капетан се Радич ожени Сарајевком Алком и посини јој сина Риста. С њом је лијепо живјео и родио кћер Катун*).

*) Ката је, мислим, и сад жива у Влашкој негђе, гђе је била удата, а и матер сам јој стару Алку Радичевицу до пред буну почесто виђао у Биограду у кући Милоша Мрцаиловића, и никад се не могу начудити, како ме је та старка познала, што ме није видјела од моје осме године до тридесет пете.

Штампарске погрешке у овој књизи.

На страни	у врсти	меште	читај
22-ој	3-ој одоздо	срека	срећа
41-ој	12-ој ”		„чинио се као да“ — то је изостало измеђ ријечи „оповидје“ и измеђ „ни“
41-ој	6-ој одоздо	до	да
44-ој	18-ој ”	Токо	Тако
48-ој	16-ој одозгор	осећању	осјећању.

Може се добити за **20 нов. а. вр.** код **обих повереника**
и **комисионара „Матице Србске“**, и то:

- У Араду: код г. Илије Поповића, учитеља.
- „ Београду: код г. Вел. Валожића и А. Добровојевића, књижара.
- „ Бечу: код г. Рудолфа Лехнера, књижара.
- „ В. Кикинди: код г. Николе Фани, трговца.
- „ Врањеву: код г. Љубомира Вишковића, учитеља.
- „ Вршцу: код г. Симе Бакића, учитеља.
- „ Загребу: код г. А. Галца, књижара.
- „ Иригу: код г. Нике Симоновића.
- „ Карловцима: код г. А. П. Радовановића.
- „ Карловцу: код г. Данила Бањанина и Николе Беговића.
- „ Котору: код г. Ристе Милића.
- „ Митровици: код г. Павла Панаотовића, трговца.
- „ Мохачу: код г. Павла Стајевића.
- „ Новом Саду: код г. Јована Београдца, деловодитеља „Матице Србске“ и код Игњата Фукса књижара.
- „ Осеку: код г. Марка Аксентијевића.
- „ Пешти: код г. Јована Јовановића, надзор. Тек. завода.
- „ Прагу: код г. Доминика Кобера, књижара.
- „ Ст. Томашу: код г. Новака Голубског, нар. капетана.
- „ Суботици: код г. Софронија Павковића.
- „ Темшвару: код г. Борђа Јовановића.
- „ Чакову: код г. Д. Замфировића.
- „ Шиду: код г. Петра Цвеића.